

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
Δ.Π.Μ.Σ. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ & ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Η ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ ΥΠΕΥΘΥΝΟΥ ΠΟΛΙΤΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ
ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΟΚΤ. 2019

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΡΑΦΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΕΠΙΒΛΕΨΗ: ΜΑΡΙΑ ΜΑΡΚΟΥ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ ιδιαίτέρως την επιβλέπουσα της διπλωματικής, Μαρία Μάρκου, για την πολύ γόνιμη συζήτηση και τη διαρκή εμπύχωση. Η συμβολή της υπήρξε καίρια για την ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας.

Και φυσικά τους αγαπημένους μου, οικογένεια και φίλους, οι οποίοι με στηρίζουν και είναι δίπλα μου σε κάθε βήμα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ/ ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ	7
Μεθοδολογία	9
Αποσαφηνίζοντας τις βασικές έννοιες.....	10
_Περί διακυβέρνησης.....	11
_Παγκόσμια διακυβέρνηση – διακυβέρνηση από απόσταση	13
_Η κυβερνησιμότητα (governmentality) του Foucault ως μορφή εξουσίας.....	13
_Για την κοινωνία των πολιτών	14
Η (ΕΠΑΝ)ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	15
Γενεαλογία του όρου	16
Ο διάλογος σήμερα.....	18
_Ανεκτίμητη ποιότητα της ανθρωπότητας	21
_Ένας κόσμος αβεβαιότητας και κινδύνου	22
_Αντίδοτο στις κρίσεις.....	23
Η ανθεκτικότητα ως (νεοφιλελεύθερη) διακυβέρνηση	24
_Η ανθεκτικότητα ως εργαλείο παγκόσμιας διακυβέρνησης.....	24
_Η κατασκευή του ανθεκτικού υποκειμένου.....	27
ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΗ.....	29
Το πρόγραμμα «100 Ανθεκτικές Πόλεις»	30
_Το Ίδρυμα Rockefeller	30
_100 Resilient Cities.....	31
Η Στρατηγική ανθεκτικότητας της Αθήνας για το 2030.....	33
Η γλώσσα της ανθεκτικότητας	38
_Γιατί μας ενδιαφέρει η γλώσσα?	38
_Η γλώσσα των παγκόσμιων θεσμών	38
_Στη Στρατηγική της Αθήνας.....	40

Το σύγχρονο διακύβευμα της κοινωνίας των πολιτών	46
_Σύνδεση του μη- κερδοσκοπικού τομέα με την κοινωνία των πολιτών	47
_Η ανταγωνιστική αγορά της «κοινωνίας των πολιτών»	49
_Παραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου και συμμετοχή	53
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	57
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	61

ΠΕΡΙΛΗΨΗ/ ABSTRACT

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει την έννοια της ανθεκτικότητας ως εργαλείο νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης και συγκεκριμένα την ευθύνη του πολίτη, την οποία επικαλείται το αφήγημα της ανθεκτικότητας. Αρχικά γίνεται μια σύντομη αναδρομή από την εμφάνιση του όρου της ανθεκτικότητας έως και την πιο πρόσφατη καθιέρωσή του στον καθημερινό –και μεταξύ άλλων, πολιτικό- λόγο, προκειμένου ν’ αναδειχθεί η γενεαλογία και η ευρύτητα χρήσης του με πολλαπλά διαφορετικά περιεχόμενα. Στη διερεύνηση αυτή κομβικό ρόλο φαίνεται να παίζουν οι όροι της (παγκόσμιας) διακυβέρνησης, της κυβερνησιμότητας και του υπεύθυνου υποκειμένου. Αυτές ορίζουν το πρίσμα μέσα από το οποίο η έρευνα διαπραγματεύεται την ανθεκτικότητα. Έμφαση δίνεται στα χαρακτηριστικά που φέρεται να προσδίδει, όπως η προσαρμοστικότητα στις αλλαγές του περιβάλλοντος και η ικανότητα ανάκαμψης μετά από κάθε είδους κρίση, ενώ εστιάζει στη διαχείριση των κρίσεων και όχι στην καταπολέμηση των αιτιών που τις δημιουργούν. Ως μελέτη περίπτωσης επιλέγεται η Στρατηγική Ανθεκτικότητας για την Αθήνα, που εκδόθηκε το 2017, εντάσσοντας την πόλη στο δίκτυο των 100 Ανθεκτικών Πόλεων του Ιδρύματος Rockefeller. Συγκεκριμένα, η ανάλυση εξετάζει δύο πτυχές: τη γλώσσα που χρησιμοποιείται, σε σύγκριση με τη γλώσσα της ανθεκτικότητας διεθνώς από παγκόσμιους επιδραστικούς οργανισμούς όπως ο ΟΗΕ, η Παγκόσμια Τράπεζα κ.α. και την έννοια της συμμετοχής των πολιτών όπως αυτή προβάλλεται μέσα από τη Στρατηγική, σε σχέση πάντα με τη διεθνή βιβλιογραφία που ορίζει και το θεωρητικό πλαίσιο.

This thesis examines the concept of resilience as a tool of neoliberal governance, and in particular citizen responsibility, on which the resilience narrative relies. Initially, there is a brief overview, since the emergence of the term up to its more recent introduction to the everyday - and inter alia political - discourse, in order to highlight its genealogy and breadth of use in many different contexts. In this study, the terms of (global) governance, governmentality and responsible subject seem to play a key role. They define the perspective through which this research debates resilience. Emphasis is placed on the characteristics it allegedly imparts, such as adaptability to environmental changes and the ability to recover from any kind of crisis, while focusing on crisis management rather than on its causes. The Resilience Strategy for Athens, which was issued in 2017 and integrated the city into the Rockefeller Foundation's Network of 100 Resilient Cities, is selected here as a case

study. Specifically, the analysis looks at two aspects: the language used, compared to the language of resilience internationally used by global influential organizations (such as the UN, the World Bank, etc.) and the concept of citizen participation as outlined in the Strategy, in relation to the international literature that defines the theoretical framework.

[1]

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Η ανθεκτικότητα ως έννοια δεν είναι καινούρια. Παρατηρείται ωστόσο μια ραγδαία αύξηση της χρήσης του όρου στη διεθνή βιβλιογραφία τις τελευταίες δεκαετίες, ενώ και στην Ελλάδα μπαίνει δυναμικά στη συζήτηση τα τελευταία αυτά χρόνια της οικονομικής κρίσης. Αφορμή για την παρούσα έρευνα αποτέλεσε η ένταξη του Δήμου Αθηναίων το 2017 στο πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων του Ιδρύματος Rockefeller, το οποίο θα παρουσιαστεί αναλυτικότερα στη συνέχεια.

Είναι αναμενόμενο ότι ο όρος έχει βρεθεί δυναμικά στο προσκήνιο μετά την οικονομική κρίση (ιδιαίτερα δηλαδή από το 2008 και μετά) καθώς προσφέρει έναν ευέλικτο τρόπο να αναγνωστούν και ν' απαντηθούν οι πολλαπλές αυτές παγκόσμιες κρίσεις. Πιθανότατα επειδή αποτελεί ένα χρήσιμο εργαλείο σκιαγράφησης κάποιων επιλύσεων χωρίς ν' απειλούνται οι υπάρχουσες δομές της καπιταλιστικής κοινωνίας, και άρα δεν απειλεί το υφιστάμενο status quo.¹

Με την παραδοχή της αδυναμίας μας να ελέγξουμε το διαρκώς μετασχηματιζόμενο περιβάλλον, με όλες τις κρίσεις και τις αβεβαιότητες που δημιουργούνται και υπό την αρχή «μόνη βεβαιότητα η αβεβαιότητα»², ουσιαστικά οι κρίσεις γίνονται ο κανόνας κι όχι η εξαίρεση, μεταφέροντας την ευθύνη σε πιο ευάλωτα υποκείμενα (κράτη, κοινότητες, άτομα). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι αυτός που πλήττεται έχει και την υποχρέωση να βρει έναν τρόπο ν' ανταπεξέλθει.

Χαρακτηριστική είναι η αποσύνδεση από το κράτος, και η παράλληλη ενεργοποίηση των πολιτών κι η ενίσχυση πρωτοβουλιών, σ' ένα πλαίσιο που φαινομενικά στηρίζει και προωθεί την *αυτο-οργάνωση*. Η έννοια του *υπεύθυνου πολίτη* κερδίζει έδαφος, μεταθέτοντας την ευθύνη από τις κυβερνήσεις στα άτομα. Στόχος της εργασίας είναι να συνομιλήσει με τη βιβλιογραφία που έρχεται με ιδιαίτερη ένταση στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια, υιοθετώντας μια κριτική στάση απέναντι στην ανθεκτικότητα. Αρχική υπόθεση και αντικείμενο προς διερεύνηση αποτελεί ο τρόπος με τον οποίο αυτή λειτουργεί ως εργαλείο διακυβέρνησης, καθώς στα πλαίσια του όρου αυτού χαράσσονται στρατηγικές για τις πόλεις, όπως η Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας που επιλέγεται εν προκειμένω ως μελέτη περίπτωσης.

Στην πορεία αυτής της εργασίας συναντώνται έννοιες όπως αυτή της διακυβέρνησης, της κοινωνίας των πολιτών και της συμμετοχής. Σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσα να ισχυριστώ ότι αυτές αναλύονται εις βάθος, καθώς από μόνες τους αποτελούν ήδη

¹ Swyngedouw, E. (1). The Non-political Politics of Climate Change. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, 12(1), 1-8. από <https://www.acme-journal.org/index.php/acme/article/view/948>

² Welsh, M. (2014, 03). Resilience and responsibility: governing uncertainty in a complex world. *The Geographical Journal*, vol. 180, σσ. 15-26.

μεγάλες θεματικές με πλήθος βιβλιογραφίας. Στόχος είναι να διερευνηθεί η σχέση τους με το αφήγημα της ανθεκτικότητας -που με βάση τις αρχές της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης διαμορφώνει νέους τρόπους κοινωνικού ελέγχου- πως εντάσσονται μέσα σ' αυτό και το διαμορφώνουν.

Επιλέγεται η εστίαση στην κατασκευή του υπεύθυνου υποκειμένου και της ενεργού συμμετοχής, όπως αυτή νοείται στο λόγο των παγκόσμιων θεσμών και πιο συγκεκριμένα στη μελέτη περίπτωσης, τη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας. Αφορμή γι' αυτή την αναζήτηση αποτέλεσαν προσωπικές συζητήσεις με γνωστούς και συγγενείς, όπου τις περισσότερες φορές η υπευθυνότητα προσλαμβάνονταν ως αναντίρρηση θετικό προσόν. Και όντως αντιλαμβανόμουν τη δυσπιστία κάποιου τρίτου ως προς την κριτική που ασκείται απέναντι σε αυτή τη διαλεκτική και με ποιον τρόπο θα μπορούσε η *συμμετοχή* ή ο *ενεργός πολίτης* να τίθενται υπό αμφισβήτηση. Γεννήθηκε έτσι η ανάγκη της περαιτέρω διερεύνησης της *ευθύνης*, έτσι όπως αυτή νοείται στο συγκεκριμένο κείμενο και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της συμμετοχής των από-κάτω στη χάραξη πολιτικής.

Μεθοδολογία

Στην προσπάθεια να οριστεί ένα πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται η παρούσα εργασία και ψηλαφίζει τα σημεία τομής της ανθεκτικότητας με έννοιες όπως η διακυβέρνηση και η ευθύνη των υποκειμένων, θεωρείται αναγκαίο αρχικά αυτές να προσδιοριστούν.

Αρχικά γίνεται μια σύντομη αναδρομή από την εμφάνιση του όρου της ανθεκτικότητας έως και την πιο πρόσφατη καθιέρωσή του στον καθημερινό –και μεταξύ άλλων, πολιτικό- λόγο, προκειμένου ν' αναδειχθεί η γενεαλογία και η ευρύτητα χρήσης του με πολλά διαφορετικά περιεχόμενα. Μια από τις αρχικές παρατηρήσεις είναι ότι η ανθεκτικότητα εισάγεται σε κάθε τομέα της καθημερινής ζωής, από τη χάραξη στρατηγικών σε παγκόσμιο και τοπικό επίπεδο μέχρι και τη μικροκλίμακα των διαπροσωπικών σχέσεων. Γενικά, η έννοια της ανθεκτικότητας διατέμνει πολλά επιστημονικά πεδία (πολιτική, οικονομία, περιβαλλοντικές επιστήμες, γεωγραφία...) καθώς κατά τη διάρκεια αυτών των δεκαετιών υιοθετείται από το λεξιλόγιο πολλών από αυτά, αποκτώντας κάθε φορά άλλο περιεχόμενο. Πρόκειται, έτσι, για έναν ιδιαίτερα εύπλαστο όρο, καθώς μπορεί να δεχτεί πολύ (και πολλές) διαφορετικές νοηματοδοτήσεις, ανάλογα με το πλαίσιο στο οποίο παρουσιάζεται, ποιος τη χρησιμοποιεί, με τι σκοπό κλπ...

Το κυρίως μέρος της έρευνας αφορά συγκεκριμένα τη μελέτη περίπτωσης, τη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας για το 2030, που εκδόθηκε τον Ιούνιο του

2017 από το Δήμο Αθηναίων στα πλαίσια του προγράμματος 100 Ανθεκτικές Πόλεις του Ιδρύματος Rockefeller. Μετά από μια συνοπτική παρουσίαση του προγράμματος αυτού, αναλύονται οι έννοιες της κοινωνίας των πολιτών και της ενεργού συμμετοχής των πολιτών όπως διαγράφονται στην εν λόγω στρατηγική, και συσχετίζονται με τη διακυβέρνηση και την ανθεκτικότητα.

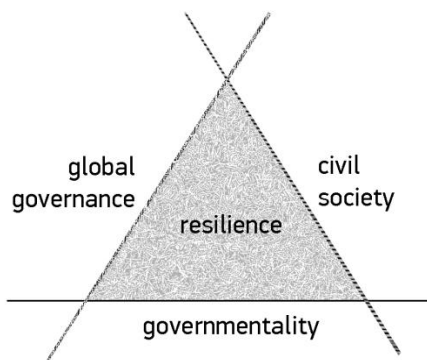
Έχοντας αυτήν τη θέση ως αφετηρία, η στρατηγική ανθεκτικότητας εξετάζεται υπό το πρίσμα δύο βασικών αξόνων:

Ο πρώτος αφορά τη γλώσσα της ανθεκτικότητας που χρησιμοποιούν μεγάλοι επιδραστικοί οργανισμοί όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, τα Ηνωμένα Έθνη, ο ΟΟΣΑ, κυβερνήσεις υπερδυνάμεων (βλ. ΗΠΑ) κλπ. Διατρέχοντας τη σχετική βιβλιογραφία και αποκαλύπτοντας το συμπαγές αφήγημα που κατασκευάζεται, στη συνέχεια εξετάζεται η γλώσσα στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας προκειμένου να διαπιστωθούν πιθανές συγκλίσεις/ αποκλίσεις, καθώς το κείμενο αυτό αποτελεί τμήμα του *δημόσιου λόγου* που εκφράζει ένα θεσμικό όργανο (εν προκειμένω είναι ο Δήμος Αθηναίων σε συνεργασία με το Ίδρυμα Rockefeller).

Ο δεύτερος άξονας ανάλυσης συνεχίζει τη σκέψη αυτή κι εξετάζει την έννοια της κοινωνίας των πολιτών και την ευθύνη του ενεργού υποκειμένου για τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, όπως αυτή προβάλλεται ως ζητούμενο από τη Στρατηγική Ανθεκτικότητας. Διερευνώνται οι μορφές συμμετοχής που προωθούνται από το συγκεκριμένο κείμενο και οι συνέργειες που ευνοούνται.

Αποσαφηνίζοντας τις βασικές έννοιες

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες κλειδιά της διακυβέρνησης (governance), κυβερνησιμότητας (governmentality) όπως την εισήγαγε ο Foucault και της κοινωνίας των πολιτών, όπως αυτές διαπλέκονται και φαίνεται να παίζουν ενεργό ρόλο στο αφήγημα της ανθεκτικότητας. Γίνεται μια προσπάθεια να τεθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο εξετάζονται, καθώς αποτελούν από μόνες τους αρκετά ευρείες και σύνθετες έννοιες. Η διαδικασία αυτή βέβαια παρουσιάζει μια σημαντική δυσκολία: μελετώντας τα ζητήματα αυτά στη βιβλιογραφία, φαίνεται ότι σχετίζονται μεταξύ τους και πολλές φορές είναι αναπόφευκτο να μιλάει κανείς για το ένα χωρίς αναγκαστικά ν' αναφέρει και το άλλο, το οποίο ίσως δυσκολεύει τον αναγνώστη στην αποσαφήνισή τους. Καθώς στόχος είναι η διερεύνηση της ανθεκτικότητας *σε σχέση* με τις έννοιες αυτές, πέρα από την αρχική αποσαφήνιση των όρων αυτών, είναι σημαντικότερο να διαφανεί η τομή τους. Οι συσχετίσεις αυτές εντοπίζονται πολύ έντονα από τους ίδιους τους ορισμούς τους αλλή και το λόγο που παράγουν.

Διάγραμμα 1: συσχετίσεις εννοιών σε σχέση με την ανθεκτικότητα

Περί διακυβέρνησης

Όπως υποστηρίζει ο Massimo De Angelis³ δεν υπάρχει μόνο ένας ορισμός της διακυβέρνησης, καθώς αποτελεί πολυδιάστατη έννοια και αντικείμενο έρευνας διαφόρων επιστημονικών πεδίων, το καθένα από τα οποία μπορεί να την αντιλαμβάνεται διαφορετικά. Για παράδειγμα, σαν όρος χρησιμοποιείται με διαφορετική χροιά ανάλογα με το πεδίο που αναφέρεται, όπως τη μακρο-οικονομία, το περιβάλλον, την ανάπτυξη και γενικά εφαρμόζεται σε οποιοδήποτε επίπεδο της κοινωνικής συναναστροφής: μπορεί ν' αφορά σχέσεις μεταξύ ατόμων, το τοπικό επίπεδο στα πλαίσια μιας κοινότητας, το εθνικό επίπεδο (π.χ. το κράτος), το διεθνές επίπεδο (μεταξύ κρατών) ή και παγκόσμιο επίπεδο (πολυεθνικές επιχειρήσεις ή μη-κυβερνητικές οργανώσεις που διατέμνουν όλες τις παραπάνω περιπτώσεις).

Σύμφωνα με τη Lo Schiavo, η κυρίαρχη αφήγηση ορίζει τη διακυβέρνηση ως *συντονιστικό μηχανισμό, ένα νέο είδος κυβέρνησης που είναι διακριτό από το ιεραρχικό μοντέλο ελέγχου και το οποίο χαρακτηρίζεται από μεγαλύτερο βαθμό συνεργασίας/ αλληλεπίδρασης μεταξύ κρατικών και μη-κρατικών φορέων σε κοινά δίκτυα συναποτελούμενα από δημόσια και ιδιωτικά συμφέροντα.*⁴

Γίνεται σαφής διαχωρισμός μεταξύ της διακυβέρνησης (governance) και της κυβέρνησης (government) όσο αφορά την άσκηση εξουσίας και την επιβολή τάξης: όπως εύστοχα τοποθετείται ο Czempiel⁵, *οι κυβερνήσεις ασκούν τη διοίκηση, ενώ η*

³ DeAngelis, M. (2005, Ιανουάριος). The political economy of global neoliberal governance. www.researchgate.net.

⁴ Schiavo, L. L. (2014, Νοέμβριος). Governance, Civil Society, Governmentality. The 'Foucauldian Moment' in the Globalization Debate: Theoretical Perspectives. *International Journal of Humanities and Social Science*, σσ. 181-197.

⁵ Όπως αναφέρεται στη μελέτη της Lo Schiavo (ό.π.)

διακυβέρνηση χρησιμοποιεί την εξουσία, εννοώντας ότι μέσω της διακυβέρνησης υπάρχει η δυνατότητα διεκπεραίωσης των πραγμάτων χωρίς την επιβολή μέσω του νόμου, δηλαδή μ' ένα μη κυριαρχικό τρόπο.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, το 2007 εκδίδει ένα γλωσσάριο χωροταξίας, στο οποίο διαφαίνεται η ευελιξία της έννοιας της αστικής διακυβέρνησης και η δυνατότητα προσαρμογής στα νέα δεδομένα. Επί λέξει αναφέρει:

«Η διακυβέρνηση των πολιτικών χωρικής ανάπτυξης έχει αλλάξει σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες προκειμένου να ανταποκριθεί καλύτερα στις νέες προκλήσεις. Ενώ στο παρελθόν η χωρική διακυβέρνηση είχε κυρίως ιεραρχικό χαρακτήρα, συχνά στο πλαίσιο σχέσεων «από την κορυφή προς τη βάση», ένας αριθμός παραγόντων οδήγησε στην υιοθέτηση πιο ευέλικτων προσεγγίσεων με τη συνεργασία και τις συμπράξεις να έχουν ουσιαστικότερο ρόλο, ειδικά στους ακόλουθους τομείς:

– κάθετες και οριζόντιες σχέσεις στις δημόσιες διοικήσεις που είναι επιφορτισμένες τόσο με τη χωροταξία όσο και με τις τομεακές πολιτικές με άμεσες επιπτώσεις στο χώρο, οι οποίες αντικατέστησαν εν μέρει τις απολυταρχικές σχέσεις και επέτρεψαν τη σταδιακά αυξανόμενη συνοχή των δημόσιων πολιτικών με στόχο την πρόσθεση αξίας τόσο την χωρική συνοχή όσο και στη βιώσιμη ανάπτυξη,

– σχέσεις μεταξύ των δημόσιων διοικήσεων και των φορέων που εκπροσωπούν την κοινωνία των πολιτών προκειμένου να ενισχυθεί η προσήλωση της κοινωνίας των πολιτών στους στόχους της χωροταξίας, να εναρμονιστούν οι δημόσιες πολιτικές με τις αποφάσεις του ιδιωτικού τομέα, ειδικά όσον αφορά τις επενδύσεις, και να εξομαλυνθούν οι ενδεχόμενες συγκρούσεις συμφερόντων,

– σχέσεις μεταξύ αστικών και αγροτικών περιοχών με στόχο να ενισχυθεί η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών μέσω των υπηρεσιών που παρέχουν οι αστικές οντότητες, να μετριαστεί η πίεση που ασκούν οι μητροπολιτικές περιοχές στις γύρω αγροτικές περιοχές και να δοθεί η διάσταση της βιωσιμότητας στις διάφορες λειτουργίες των σχέσεων πόλης-υπαίθρου,

– διασυννοριακές και διακρατικές σχέσεις που αποσκοπούν στην εναρμόνιση των πολιτικών χωρικής ανάπτυξης χωρίς περιορισμό από τα εθνικά σύνορα.»⁶

Είναι σαφής η κατεύθυνση που δίνεται για τις χωρικές στρατηγικές σχετικά με την εμπλοκή των πολιτών στη διακυβέρνηση προκειμένου να μειωθούν ή απαλειφτούν διαφωνίες και αντιδράσεις στις πολιτικές που σχεδιάζονται. Σημαντικό στοιχείο επίσης είναι η εναρμόνιση των δημόσιων πολιτικών με την αγορά (και όχι το αντίστροφο), γεγονός το οποίο έρχεται σε πλήρη συμφωνία με το νεοφιλελεύθερο μοντέλο.

⁶ (CEMAT), Σ. τ. (2007). *Γλωσσάριο Χωροταξίας*. Στρασβούργο: Εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης.

_Παγκόσμια διακυβέρνηση – διακυβέρνηση από απόσταση

Με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας και των πολιτικών, καταργούνται τα αυστηρά όρια μεταξύ των κρατών (και άρα των κυβερνήσεών τους): μιλάμε πλέον για σχέσεις εξουσίας χωρίς γεωγραφικούς περιορισμούς, σε μια παγκόσμια κλίμακα. Στα πλαίσια της συνεχούς μετατόπισης των κέντρων εξουσίας (που ασκείται τόσο «εξώστρεφα», σε διεθνές επίπεδο μεταξύ υπερ-εθνικών οντοτήτων όσο και «εσώστρεφα» σε υπο-εθνικές ομάδες) το ερώτημα που θέτουν οι Rosenau και Czernpiel⁷ είναι πως μπορεί ν' αποσυνδεθεί η διακυβέρνηση από την ύπαρξη μιας κυβέρνησης που θα την ασκεί, και η οποία εγκλωβίζεται από χωρικούς περιορισμούς.

Ουσιαστικά, το υπό διερεύνηση ζήτημα είναι η *εξουσία* (ποιοί την ασκούν, με ποιους τρόπους) πέρα από την επιβολή νομοθεσίας: *«η παγκόσμια διακυβέρνηση είναι το άθροισμα των ποικίλων τρόπων που τα άτομα και οι θεσμοί, τόσο δημόσιοι όσο και ιδιωτικοί, διαχειρίζονται τις κοινές τους υποθέσεις. Είναι η συνεχής διαδικασία μέσω της οποίας συμβιβάζονται οι συγκρούσεις και τα αντικρουόμενα συμφέροντα και μπορεί να υπάρξει συνεργατική δράση μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών»*⁸.

_Η κυβερνησιμότητα (governmentality) του Foucault ως μορφή εξουσίας

Εδώ εμφανίζεται και η έννοια της *κυβερνησιμότητας* (governmentality) του Foucault, η οποία ως νέα μορφή εξουσίας περιγράφει την παγκοσμιοποιημένη, πλέον, διακυβέρνηση από απόσταση και την κατασκευή του υπεύθυνου, ανθεκτικού υποκειμένου.

Όπως αναφέρεται στη *«Γέννηση της βιοπολιτικής»*, η βιοπολιτική ως έννοια συνδέεται άμεσα με την εμφάνιση του φιλελευθερισμού, τον οποίο χαρακτηρίζει ως τη *«λογική του ελάσσονος Κράτους στο εσωτερικό»*⁹. Από το 18^ο αιώνα κι έπειτα, οι μηχανισμοί της εξουσίας και της γνώσης αρχίζουν να λαμβάνουν υπόψη τις «διαδικασίες της ζωής» και τη δυνατότητα ελέγχου και τροποποίησής τους.¹⁰ Σχετικά με τις δομές εξουσίας και την κατασκευή των υποκειμένων, αναφέρεται χαρακτηριστικά: *«σκοπός και αποτέλεσμα της εξουσίας είναι ο μετασχηματισμός των ατόμων σε υποκείμενα, όπου στη λέξη «υποκείμενο» προσδίδονται δύο έννοιες: αφενός υποκείμενο το οποίο*

⁷ Όπως αναφέρεται στη μελέτη της Lo Schiavo (ό.π.)

⁸ Commission on Global Governance (1995), ίδια μετάφραση, όπως αναφέρεται στη Lo Schiavo

⁹ Foucault, M. (2012). *Η γέννηση της βιοπολιτικής: Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*. Αθήνα: Πλέθρον, σελ. 42

¹⁰ Lazzarato, M. (2002). From biopower to biopolitics. *Pli: The Warwick Journal of Philosophy*, σσ. 112-125.

έχει υποταχθεί μέσω μηχανισμών ελέγχου και εξάρτησης, και αφετέρου υποκείμενο ταυτισμένο με την ιδιαίτερη ταυτότητά του μέσω της συνείδησης ή της αυτογνωσίας.»¹¹

Για την κοινωνία των πολιτών

Ποιος είναι ο ρόλος της κοινωνίας των πολιτών σήμερα? Προφανώς αλληλάζει στο ρου της ιστορίας και από κοινωνία σε κοινωνία, αποκτώντας διαφορετικό περιεχόμενο.¹² Ο όρος για πρώτη φορά εμφανίζεται στην κλασική Αθήνα με τη διαλεκτική του Σωκράτη, η οποία, ως εργαλείο δημόσιου διαλόγου, θα εξασφάλιζε την καλή ζωή των πολιτών και θ' αποτελούσε τρόπο άσκησης των αρετών του καλού πολίτη (σοφία, θάρρος, δικαιοσύνη...) Ο Αριστοτέλης είναι ο πρώτος που εισάγει τον όρο *κοινωνία πολιτική* ως μια ανεξάρτητη ομάδα ελεύθερων και ίσων ανθρώπων που ενώνονται από το *ήθος*, δηλαδή ένα κοινό πλαίσιο αξιών που σέβονται τα μέλη της.

Οι Edwards και Foley (2001)¹³ διακρίνουν τους ρόλους που μπορεί να παίζει η κοινωνία των πολιτών σ' ένα σύγχρονο πλαίσιο: κατ' αρχάς υπηρετεί μια πληθώρα δημοσίων ή ημι-δημοσίων λειτουργιών, καθώς οι διάφορες συμπράξεις μεταξύ των πολιτών υποβοηθούν ή άμεσα δρουν ώστε να παράσχουν υπηρεσίες στην κοινότητα. Δίνεται, ακόμα, έμφαση στην *κοινωνικοποίηση*, αφού οι συνεργασίες που αναπτύσσονται στα πλαίσια της κοινωνίας των πολιτών θεωρείται ότι ενισχύουν τις δεξιότητες άσκησης των πολιτικών δικαιωμάτων και προωθούν την ενεργό συμμετοχή.

Συμπερασματικά, η κοινωνία των πολιτών είναι κομβικής σημασίας για το καθεστώς της συμμετοχικής δημοκρατίας, αφού οι πολίτες «εκπαιδεύονται» κατά μία έννοια στην άσκηση της πολιτικής τους ιδιότητας, εν μέρει από δραστηριότητες που αφορούν την κοινότητα, αλλά κι επειδή καλούνται να μεταφέρουν τις προσωπικές τους εμπειρίες σε ανοιχτό διάλογο και σε σχέση με το δημόσιο συμφέρον.¹⁴ Ωστόσο το περιεχόμενο της έννοιας, τουλάχιστον έτσι όπως χρησιμοποιείται τις τελευταίες δεκαετίες από τον πολιτικό λόγο και τους παγκόσμιους οργανισμούς, φαίνεται να εστιάζεται γύρω από το θεσμικό ρόλο της κοινωνίας των πολιτών, έχοντας εθελοντικό/ φιλανθρωπικό χαρακτήρα και όχι τόσο ενεργό πολιτική δράση.

¹¹ από *Το μάτι της εξουσίας* (2008) του Μ. Foucault, όπως αναφέρεται από τον Πέττα (2018)

¹² Laine, J. (2014, Σεπτέμβριος). Debating Civil Society: Contested Conceptualizations and Development Trajectories. *International Journal of Not-for-Profit Law*, σσ. 59-77.

¹³ Edwards, B., & Foley, M. W. (2001). *Civil Society and Social Capital: A Primer*. Στο B. Edwards, M. W. Foley, & M. Diani, *Beyond Tocqueville, Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective* (σσ. 1-14). University Press of New England.

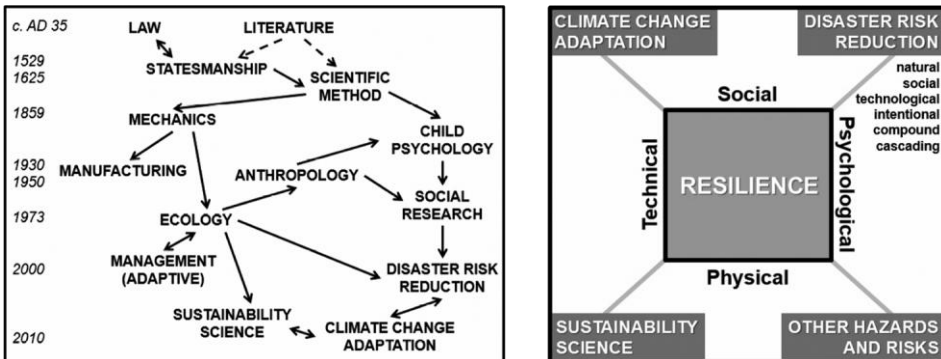
¹⁴ Alexander, Nank και Stivers (1999), όπως αναφέρουν οι Eikenberry & Kluver (2004)

[2]

Η (ΕΠΑΝ)ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΑΝΘΕΚΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Γενεαλογία του όρου

Ο όρος της ανθεκτικότητας¹⁵ δεν είναι καινούριος, παρά την εμφατική χρήση του στο λεξιλόγιο των χωρικών στρατηγικών για τις πόλεις τα τελευταία χρόνια. Προερχόμενη από το λατινικό *resi-lire*, που σημαίνει την επαναφορά σε μια πρότερη θέση/ κατάσταση και χρησιμοποιούνταν από τους φυσικούς επιστήμονες προκειμένου να περιγράψει τα χαρακτηριστικά ενός ελατηρίου και την αντοχή των υλικών σε εξωτερικές πιέσεις. Από τη δεκαετία του 1960 και υπό την επιρροή της θεωρίας συστημάτων υιοθετείται και από το πεδίο της οικολογίας, κι εμφανίζεται με τη σύγχρονη θεώρησή της από τη δεκαετία του '70 με κύριο εκφραστή της τον Holling (1973) αφορώντας κυρίως τις περιβαλλοντικές επιστήμες. Η συγκυρία αυτή προφανώς δεν είναι τυχαία, αφού το 1973 σηματοδοτείται από την κρίση πετρελαίου, αλλά και ευρύτερα ζητήματα περιβαλλοντικών και φυσικών καταστροφών, που πυροδότησαν την ανάγκη ενός αφηγήματος για τη διαχείριση τέτοιου είδους κρίσεων.

Εξέλιξη του όρου και συσχέτιση με άλλες επιστήμες (Alexander, 2013)

Πρόκειται για έννοια η οποία εμφανίζεται στο πολιτικό λεξιλόγιο δανεισμένη από την οικολογική θεωρία και διαφέρει σημαντικά από τη μηχανική ανθεκτικότητα. Ενώ, δηλαδή, στη μηχανική ανθεκτικότητα στόχος είναι η επαναφορά σε μία σταθερή κατάσταση, στην οικολογία τα πράγματα διαφέρουν: η κατάσταση αποσταθεροποίησης και οι αλλαγές είναι δεδομένα και συχνά οδηγούν στο μετασχηματισμό του συστήματος.¹⁶ Η οικολογική ανθεκτικότητα εστιάζει στην ικανότητα της *προσαρμογής* ενός συστήματος στις διαταραχές και στη δυνατότητα *απορρόφησης* τους χωρίς να ξεπεράσει ένα κρίσιμο όριο αντοχής. Η κύρια διαφορά που εντοπίζεται μεταξύ αυτών

¹⁵ Davoudi, S. (2012, Ιούνιος). Resilience : A Bridging Concept or a Dead End? *Planning Theory and Practice*, σσ. 299-333.

¹⁶ Joseph, J. M. (2013, Μάρτιος). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, σσ. 38-52

των δύο είναι ότι ενώ στη μηχανική ανθεκτικότητα θεωρείται μόνο μία κατάσταση σταθερότητας, η οικολογική ανθεκτικότητα κάνει την παραδοχή της ύπαρξης πολλών πιθανών καταστάσεων ισορροπίας. Όπως υποστηρίζει κι ο Neocleous¹⁷, η ανθεκτικότητα ορίζει την ικανότητα ενός συστήματος να επανέρχεται στην πρότερή του κατάσταση μετά από ένα σοκ, μια κρίση ή ένα τραυματικό συμβάν. Και στις δύο περιπτώσεις ωστόσο, όπως υπογραμμίζει η Davoudi, θεωρείται δεδομένη και αδιαμφισβήτητη η *ύπαρξη* της κατάστασης ισορροπίας στα σύνθετα συστήματα, είτε αυτή προϋπάρχει, είτε προκύπτει εκ νέου.¹⁸ Αντιπαραθετικά ως προς αυτή τη θεώρηση, εισάγει την έννοια της «εξελικτικής ανθεκτικότητας», ή όπως εμφανίζεται συνήθως στη βιβλιογραφία *κοινωνικο-οικολογική ανθεκτικότητα*, η οποία δεν προϋποθέτει την επιστροφή σε μια κανονικότητα (της οποίας την ύπαρξη η ίδια η Davoudi αμφισβητεί), αλλά περιγράφει την ικανότητα των σύνθετων κοινωνικο-οικολογικών συστημάτων ν' αλληλάζουν, να προσαρμόζονται και κυρίως να μετασχηματίζονται μετά από πιέσεις.

Στην ανάλυσή του ο Swanstrom εξηγεί πως η ανθεκτικότητα ως εργαλείο ανάγνωσης, μας βοηθάει ν' αντιληφθούμε το χώρο ως διασυνδεδεμένα συστήματα με εκτεταμένες διαδικασίες ανατροφοδότησης που πρέπει να κατανοηθούν σε βάθος προκειμένου να μπορούμε να παρέμβουμε επιτυχημένα.¹⁹ Αντιστοιχίζεται δηλαδή η πολυπλοκότητα της δομής των οικοσυστημάτων, με την αλληλεπίδραση σύνθετων διαδικασιών σε διαφορετικές κλίμακες και χρονικές περιόδους, με τις λειτουργίες των ανθρωπογενών συστημάτων, όπως μια κοινότητα, μια επιχείρηση, μια πόλη κλπ.

Η ανθεκτικότητα φαίνεται ν' ακολουθεί την εμφάνιση της βιωσιμότητας, σε πολλά σημεία κινούνται παράλληλα, με τη διαφορά όμως ότι η ανθεκτικότητα είναι μάλλον πιο ευρεία σαν ορισμός, όπως φαίνεται και από τα παραπάνω. Ο Reid²⁰ θεωρεί ότι η ανθεκτικότητα προσφέρει ένα ριζοσπαστικό νεοφιλελεύθερο μετασχηματισμό της βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ ο Felli²¹ επεκτείνοντας αυτό το σκεπτικό, εντοπίζει δύο βασικές διαφορές μεταξύ των δύο εννοιών, η πρώτη σε σχέση με το πώς αντιμετωπίζεται το ζήτημα του περιβάλλοντος και της κλιματικής αλλαγής, και η δεύτερη σε σχέση με τον κοινωνικο-πολιτικό τους ρόλο. Κατ' αρχάς, ενώ η βιωσιμότητα αφορά κυρίως την αποφυγή ή μείωση της περιβαλλοντικής αλλαγής, η

¹⁷ Neocleous, M. (2013, Μάρτιος - Απρίλιος). Resisting Resilience. *Radical Philosophy* 178 .

¹⁸ ό. π. Davoudi (2012)

¹⁹ Swanstrom, T. (2008, Απρίλιος). Regional Resilience: A Critical Examination of the Ecological Framework. *IURD Working Paper Series (UC Berkeley)* .

²⁰ Reid, J. (2012). The disastrous and politically debased subject of resilience. *Development Dialogue* , σσ. 67-79.

²¹ Felli, R. (2016). The World Bank's Neoliberal Language of Resilience. Στο *Risking Capitalism: Research in Political Economy*, vol. 31 (σσ. 267 - 295). Emerald Group Publishing Limited.

ανθεκτικότητα τις περισσότερες φορές στοχεύει στην *προσαρμογή* σε αυτήν, θεωρώντας τη δεδομένη και αναπόφευκτη. Επίσης, η βιωσιμότητα στηρίζει τη διαιώνιση της οικονομικής παραγωγής και της συσσώρευσης, σε αντίθεση με την ανθεκτικότητα που επιδρά σε πιο ευρεία κλίμακα στο επίπεδο της *κοινωνικής αναπαραγωγής*, ενσωματώνοντας τη βασική ιδιότητα της *βιοπολιτικής* του Foucault, η οποία λειτουργεί ως μηχανισμός παραγωγής υποκειμένων ικανών να *προσαρμόζονται* στις αρχές της παραγωγής, εκμετάλλευσης και συσσώρευσης του νεοφιλελευθερισμού.²²

Ο διάλογος σήμερα

Ο Joseph²³ στην έρευνά του διαβλέπει δύο κυρίως οπτικές ως προς την ανθεκτικότητα:

Από τη μια πλευρά μπορεί να θεωρηθεί ως μια ριζοσπαστική προσέγγιση που ευνοεί νέους τρόπους σκέψης και κατανόησης, ενώ παρέχει νέες ευκαιρίες και δυνατότητες ενισχύοντας μια αντανεκτική και προσαρμοστική συμπεριφορά των υποκειμένων. Από την άλλη, η περισσότερο επικριτική προσέγγιση υποστηρίζει ότι περιορίζονται οι ουσιαστικές ευκαιρίες για δράση, ενώ δημιουργούνται υποκείμενα συμμορφωμένα με τις συνθήκες που παράγει ο νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός (η ανθεκτικότητα αποτελεί ένα είδος νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης που παράγει νεοφιλελεύθερα υποκείμενα). Θεωρεί δηλαδή ότι η ανθεκτικότητα βασίζεται σε μια αρνητική εικόνα του κόσμου γύρω μας ως αβέβαιου και απρόβλεπτου.

Μια παρόμοια εικόνα μεταφέρει κι ο Felli, υποστηρίζοντας ότι ενώ μπορεί να είναι μια αφήγηση προκλήσεων και ενδυνάμωσης, που ευνοεί όλους τους εμπλεκόμενους, ωστόσο η ευρύτητα του περιεχομένου ενδέχεται να παράγει αντικρουόμενες ερμηνείες και άρα αποκλίνουσες προοπτικές πολιτικής οικονομίας και πολιτικής θεωρίας (π.χ. σχετικά με την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών, οργάνωση της κοινωνικής αναπαραγωγής, σχέση ατόμων με το κράτος, ποιος λαμβάνει μέρος στη λήψη αποφάσεων κλη)²⁴

Επιβεβαιώνεται ότι η ανθεκτικότητα περισσότερο ανταποκρίνεται σε μια συντηρητική ανάγνωση της προσαρμοστικότητας, δίνοντας έμφαση στις υπάρχουσες δομές και

²² Mavelli, L. (2017). Governing the resilience of neoliberalism through biopolitics. *European Journal of International Relations*, vol. 23, σσ. 489-512.

²³ Ο.π. Joseph, J. M. (2016, 04).

²⁴ Ο.π. Felli, R. (2016).

σχέσεις εξουσίας, παρά σε ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές (όπως για παράδειγμα οι όροι «αντίσταση» και «μετασχηματισμός»).

Σύμφωνα με τη Jasanoff²⁵ (Leach, 2008) η ανθεκτικότητα δεν αποτελεί απλά εργαλείο ανάλυσης αλλά ορίζει κι ένα κανονιστικό πλαίσιο, ενώ θα έπρεπε να δοθεί έμφαση στο τι σημαίνει «ανθεκτικότητα» για τον καθένα, σε ποιον αναφέρεται, σε τι πρέπει να προσαρμοστεί κάθε φορά το υποκείμενο.

Οι επικριτές της ανθεκτικότητας, υποστηρίζουν ότι αντικαθιστά την ευπάθεια (vulnerability) στις συζητήσεις περί ανάπτυξης σε σχέση με την κλιματική αλλαγή, υπό μια εντελώς τεχνοκρατική σκοπιά, αντί για μια περισσότερο ανθρωποκεντρική θεώρηση που θα κατανοούσε τις πολιτικές προεκτάσεις.

Διαχωρίζονται σε αυτό το σημείο η νοηματοδότηση και οι πρακτικές στα πλαίσια της ανθεκτικότητας μεταξύ των χωρών του παγκόσμιου Βορρά και του παγκόσμιου Νότου, ή με άλλα λόγια μεταξύ του δίπολου ανεπτυγμένες – λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Έτσι, ενώ στο Βορρά στόχος είναι να προσφέρει κάποιου είδους ιδεολογική αιτιολόγηση για την αποσύνδεση του Κράτους από τη δημόσια αλληλεγγύη με την πρόφαση της λιτότητας που επιβλήθηκε, στο Νότο παρατηρείται μια αλλαγή στην κλίμακα των αναπτυξιακών πρακτικών που ακολουθούνταν από τις Διεθνείς οργανώσεις και περισσότερο εστίαση σε επεμβάσεις μικρότερης κλίμακας παρά σε δομικές αλλαγές.²⁶

Κατά βάση ακολουθείται μια κοινωνική πολιτική που στηρίζεται στο «χτίσιμο» της ανθεκτικότητας των πιο ευάλωτων. Με αυτόν τον τρόπο θέτονται λιγότερες προκλήσεις για τη συσσώρευση του κεφαλαίου συγκριτικά με την πιθανή εφαρμογή μιας καθολικής δημόσιας παροχής κοινωνικής ασφάλειας, ή γενικότερα υπηρεσιών, που όντως θα εξυπηρετούσαν τις ανθρώπινες ανάγκες. Με αυτόν τον τρόπο βέβαια, παραβλέπεται οποιαδήποτε κριτική για τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος που ευθύνονται για τις κρίσεις, καθώς η συζήτηση εστιάζει στο να βρεθούν άμεσες λύσεις για τα προβλήματα και τους κινδύνους που δημιουργούνται. Επιβεβαιώνεται για μια ακόμα φορά ότι η κυρίαρχη αφήγηση για την παγκόσμια οικονομική κρίση, όχι μόνο δεν αμφισβητεί, αλλά αντιθέτως ενισχύει το νεοφιλελεύθερο οικονομικο-πολιτικό της χαρακτήρα.

Οι Walker & Cooper²⁷ υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια εννοιολογική συγγένεια μεταξύ του όρου της ανθεκτικότητας και της νεοφιλελεύθερης πολιτικής οικονομίας, με βασικότερο πεδίο σύγκλισης των δύο αυτών ιδεολογιών την παράκαμψη των

²⁵ Όπως αναφέρεται στο Felli, R. (2016).

²⁶ ό. π. Felli, R. (2016).

²⁷ ό. π. Walker & Cooper (2011)

κεντρικών μορφών πολιτικής εξουσίας (Κράτος), όπως προαναφέρθηκε και στη στρατηγική της ανθεκτικότητας του Βορρά.

Στη συνέχεια, ο Swyngedouw²⁸ εξηγεί πως η βιωσιμότητα και η εξέλιξη αυτής, η ανθεκτικότητα παράγουν νέες αγορές, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του φετιχισμού σχετικά με τις εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Ακολουθώντας το Πρωτόκολλο του Κιότο²⁹ οι βιομηχανικές χώρες θα μπορούσαν να αγοράζουν «δικαιώματα» εκπομπών αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου από υποανάπτυκτες χώρες οι οποίες δεν είχαν τη βιομηχανία να μολύνουν³⁰, αποδεικνύοντας ότι εν τέλει το όλο διακύβευμα της περιβαλλοντικής κρίσης κι ευαισθητοποίησης έχει να κάνει με την εμπορευματοποίηση των αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου (στην προκειμένη περίπτωση), στα πλαίσια της κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Τέτοιου είδους πολιτικές εντάσσουν το περιβάλλον σε μια εμπορευματική λογική, ακολουθώντας τη νεοφιλελεύθερη πορεία που προστάζει το κυνήγι της οικονομικής μεγέθυνσης, προφανώς αποκλείοντας την εύρεση ουσιαστικών λύσεων για τα πραγματικά περιβαλλοντικά προβλήματα.

Η Naomi Klein με αφορμή μια συνέντευξη για το νέο της βιβλίο, υποστηρίζει ότι οι απαντήσεις στην κλιματική κρίση έχουν παραμείνει για πολύ καιρό επικεντρωμένες στις επιμέρους επιλογές των καταναλωτών και όχι στη συλλογική δράση που απαιτείται για τη διάσωση του πλανήτη. Το γνωστό παράδειγμα με την αντικατάσταση των πλαστικών από βιοδιασπώμενα καλαμάκια από πολλές μεγάλες εταιρείες, είναι ενδεικτικό του επιχειρήματος: πρόκειται μάλλον για περισπασμό της κοινής γνώμης από τα μεγάλα προβλήματα που προκαλούν οι οικονομικοί κολοσσοί μεταθέτοντας την ευθύνη της κλιματικής αλλαγής σε μεμονωμένους καταναλωτές.³¹

²⁸ Swyngedouw, E. (2011). The Non-political Politics of Climate Change. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, σσ. 1-8.

²⁹ «Με βάση τις διαδικασίες που προβλέπονται από τη Σύμβαση, στην Τρίτη Σύνοδο των Συμβαλλομένων Μερών (Κιότο, Δεκέμβριος 1997) υιοθετήθηκε Πρωτόκολλο στη Σύμβαση, γνωστό ως Πρωτόκολλο του Κιότο. Το Πρωτόκολλο στοχεύει σε συνολική μείωση των εκπομπών τουλάχιστον κατά 5% την πενταετία 2008-2012 σε σύγκριση με τα επίπεδα του 1990. Για την επίτευξή του, τα ανεπτυγμένα Κράτη - Μέρη του Πρωτοκόλλου καλούνται να εξασφαλίσουν ότι οι εκπομπές τους, για β συνολικά αέρια, δεν θα υπερβούν τα όρια που τους τίθενται με το Πρωτόκολλο αυτό, στο Παράρτημα Β. Το Πρωτόκολλο τέθηκε σε ισχύ το 2005». (όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του ΥΠΕΝ: www.ypεka.gr)

³⁰ Χατζηστεφάνου, Ά. (24.08.2019). Να εισβάσουμε στη Βραζιλία για να σώσουμε τον Αμαζόνιο;. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.

³¹ Naomi Klein: *The Climate Crisis Demands Radical Change. Paper Straws Are a Distraction, Not Solution*. (2019, Σεπτέμβριος 17). Ανάκτηση από www.democracynow.org.

Ανεκτίμητη ποιότητα της ανθρωπότητας

Μετά τη Σύνοδο του Γιοχάνεσμπουργκ (2002) η ανθεκτικότητα καθιερώνεται πλέον ως μια ιδιότητα της ίδιας της ανθρωπότητας, ενώ μιλάμε όχι για ασφαλή, αλλά για προσαρμοστικά υποκείμενα, που καταβάλλουν διαρκή αγώνα προκειμένου να ενταχθούν σ' αυτόν τον κόσμο.³² Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η έννοια της ανθεκτικότητας αντικαθιστά αυτήν της ασφάλειας στο διεθνές λεξιλόγιο της διακυβερνητικής λογικής. Όπως αναλύει ο Reid, με το πέρασμα από τον 20^ο στον 21^ο αιώνα, το αφήγημα της ανάπτυξης (τουλάχιστον όσον αφορά τις οικονομίες των κρατών της Δύσης) στρέφεται από την ανάγκη για *ασφάλεια* στην απαίτηση για *ανθεκτικότητα*, ως ένα μέσο του δόγματος του φιλελευθερισμού ν' ανταπεξέλθει στα προβλήματα που ο ίδιος δημιουργεί στρέφοντας την προσοχή σε μια νέα διαλεκτική βάση.

Ο ΟΗΕ περιγράφει την ανθεκτικότητα ως την *«ικανότητα ενός συστήματος, μιας κοινότητας ή μιας κοινωνίας που δυνητικά εκτίθεται σε κίνδυνο, να προσαρμόζεται μέσω αντίστασης ή αλλαγής με στόχο να φτάσει και να διατηρήσει ένα αποδεκτό λειτουργικό και δομικό επίπεδο»*.³³ Σε κείμενο του ΟΟΣΑ του 2008, η ανθεκτικότητα ορίζεται ως *η ιδιότητα ενός κράτους να διαχειρίζεται αλλαγές στην ικανότητα, αποτελεσματικότητα ή νομιμότητα*. Εδώ η ανθεκτικότητα, έχοντας προφανώς θετικό πρόσημο, παρουσιάζεται ως το αντίθετο της ευαλωτότητας, η οποία προκαλεί αρνητικούς συνειρμούς ως έννοια.³⁴ Είναι εμφανές ότι η υιοθέτηση του όρου της ανθεκτικότητας καθώς και του λεξιλογίου που την πλησιάζει από τους παγκόσμιους θεσμούς με αδιαμφισβήτητη ισχύ, μαρτυρά την ευρεία αποδοχή και καθιέρωσή του, διαμορφώνοντας έναν τρόπο ανάγνωσης του κόσμου. Έτσι, επιτυγχάνεται η σύνδεση των οικολογικών και κοινωνικών στοιχείων με οικονομικά συστήματα, θεσμούς και οργανισμούς, και μάλιστα προσδίδεται η ικανότητα των σύνθετων αυτών συστημάτων (μέσω της ανθεκτικότητας) ν' αντέχουν σοκ και διαταραχές, αλλά και ν' ανανεώνονται. Αυτό συνεπάγεται τη σχέση μεταξύ της ανθεκτικότητας με τον τρόπο που οι κοινωνίες προσαρμόζονται σε εξωγενείς αλλαγές που τους επιβάλλονται, όπως η παγκόσμια κλιματική αλλαγή, οικονομικές κρίσεις και τρομοκρατικές απειλές. Εύλογα προκύπτει λοιπόν το συμπέρασμα ότι *η προσαρμοστική ικανότητα των κοινωνικών συστημάτων εξαρτάται από τη φύση των θεσμών τους και την ικανότητα ν' απορροφούν τα σοκ*³⁵.

³² ό. π. Felli (2016)

³³ όπως αναφέρεται στο Reid (2012), ιδία μετάφραση

³⁴ ό. π. Neocleous (2013)

³⁵ Walker, J., & Cooper, M. (2011, Απρίλιος). Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation. *Security Dialogue*.

Ένας κόσμος αβεβαιότητας και κινδύνου

Η σύγχρονη πόλη διαμορφώνει και διαμορφώνεται από ανθρώπους που η ζωή τους και οι σκέψεις τους εξελίσσονται γύρω από το φόβο και την αγωνία της ανασφάλειας, του αγνώστου ή ξένου, της αναζήτησης συλλογικών και κοινοτικών δεσμών και της ατομικής ελευθερίας και εξερεύνησης νέων τρόπων ζωής και σχέσεων.

I. Ψημμένος³⁶

Κι εδώ τίθεται το επόμενο χαρακτηριστικό της ανθεκτικότητας, πάνω στο οποίο χτίζεται αυτό το αφήγημα: ένας κόσμος κινδύνου και αβεβαιότητας. Κατασκευάζεται δηλαδή η εικόνα ενός κόσμου ο οποίος βρίσκεται εκτός του ελέγχου του ανθρώπου, και ακόμα κι αν πρέπει ν' αποδεχτούμε ότι δε μπορούμε να τον αηλιάξουμε, οφείλουμε να μάθουμε να επιβιώνουμε γνωρίζοντας πώς να προσαρμοστούμε. Η συντηρητική λογική του ΤΙΝΑ (There Is No Alternative) όπως και άλλες σύγχρονες ιδέες, όπως αυτή της κοινωνίας του ρίσκου (risk society) και της δημιουργίας δικτύων στην εποχή της πληροφορίας, βρίσκουν την έκφρασή τους στην ανάγκη για προσαρμογή στις συνθήκες που βρίσκονται πέραν του ελέγχου μας.

Τονίζεται η σημασία του όρου της ανθεκτικότητας ειδικά για την εθνική στρατηγική των ΗΠΑ και το δημόσιο λόγο που προβάλλει, καθώς όπως ισχυρίζεται ο Neocleous, στα κείμενα που εκδίδονται και αφορούν την *εθνική ασφάλεια* η αναφορά στο συγκεκριμένο όρο γίνεται σχεδόν εμμονικά από το 2007 κι έπειτα. Αντίστοιχα, στη Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας του Ηνωμένου Βασιλείου που εκδόθηκε ένα χρόνο αργότερα, δίνεται έμφαση στην προετοιμασία για μελλοντικές επιθέσεις, *βελτιώνοντας την ανθεκτικότητα σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο*. Σχολιάζεται σε αυτό το σημείο ότι η ανθεκτικότητα έχει γίνει συνώνυμη της ασφάλειας, και ίσως και κάτι παραπάνω. Εύστοχα υποστηρίζει ότι ως όρος, η ανθεκτικότητα είναι όχι μόνο νεότερη, καλύτερη και αμεσότερη, αλλά σίγουρα πιο ευφάνταστη. Και στα δύο παραδείγματα που αναφέρθηκαν προηγουμένως, η προετοιμασία για μια ενδεχόμενη τρομοκρατική επίθεση διευρύνεται σε κάτι πολύ μεγαλύτερο και αόριστο: το μέλλον διαγράφεται καταστροφικό και άρα πρέπει να προετοιμαστούμε για άγνωστες καταστροφές και να μάθουμε να επανακάμπουμε σε κάθε τέτοιο ενδεχόμενο. Εδώ η ανθεκτικότητα έρχεται να παίξει το ρόλο του ρυθμιστή, καθώς συνδέει την ασφάλεια με τον αστικό

³⁶ από το προλογικό σημείωμα του επιμελητή στο Savage, M., & Warde, A. (2005). *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

σχεδιασμό, μέτρα για την κοινωνική συνοχή, τη δημόσια υγεία, τους οικονομικούς θεσμούς, το περιβάλλον κλπ μ' έναν τρόπο που προηγουμένως ήταν πολύ δύσκολο να επιτευχθεί από τα κράτη.

Αντίστοιχη είναι και η χρήση του όρου της ανθεκτικότητας στο λόγο του ΔΝΤ, όπου φαίνεται να συνδέονται άμεσα οι έννοιες της ανθεκτικότητας και της καταστροφής.

Η λεγόμενη «οικολογία του φόβου», όπως την ονομάζει ο Davisto (1999)³⁷, θίγει τη γενίκευση του κλίματος φόβου και τρομοκρατίας από την κλιματική αλλαγή, ως ένα φαινόμενο που επηρεάζει την επιβίωση της ανθρωπότητας συνολικά και στον ίδιο βαθμό. Το σχόλιο του Badiou³⁸ ότι η αγωνία για την περιβαλλοντική κρίση λειτουργεί περισσότερο σαν «όπιο για τις μάζες», στηρίζεται ακριβώς σ' αυτή την παράδοση διαπίστωση: η αφαίρεση του «πολιτικού» από τη συζήτηση για τη φύση και το κλίμα είναι μια άκρως πολιτική υπόθεση.

Η αλλαγή κρίνεται αναγκαία, ωστόσο πρέπει να γίνει μέσα στο ήδη διαμορφωμένο πλαίσιο του πως λειτουργούν τα πράγματα μέχρι σήμερα. Όπως το θίγει κι ο Ranciere, πρόκειται για τη *διαίρεση της λογικής*, ενώ ευαγγελιζόμαστε την αλλαγή, στην πραγματικότητα τίποτα δεν πρέπει ν' αλλάξει ριζικά όσον αφορά το υφιστάμενο status quo.

Αντίδοτο στις κρίσεις

Σε αυτό το σημείο είναι που η κρίση παρουσιάζεται σαν ευκαιρία: μπορεί να παίξει έναν εποικοδομητικό ρόλο στη διαχείριση πόρων, αναγκάζοντάς μας να σκεφτούμε ζητήματα εκμάθησης, προσαρμογής και ανανέωσης. Αυτός είναι ο κυρίαρχος πολιτικός λόγος, ο οποίος εστιάζει μάλιστα στην αλλαγή των συμπεριφορών, παρά στην ικανότητα της επανάκαμψης μετά από μια κρίση/μεταβολή.³⁹

Μάλιστα, η ανθεκτικότητα γίνεται μέτρο της ικανότητας εξέλιξης και ευημερίας ενόψει των προκλήσεων που παρουσιάζονται σε μια κρίση.

Κατά βάση ακολουθείται μια κοινωνική πολιτική που στηρίζεται στο «χτίσιμο» της ανθεκτικότητας των πιο ευάλωτων. Με αυτόν τον τρόπο θέτονται λιγότερες προκλήσεις για τη συσσώρευση του κεφαλαίου συγκριτικά με την πιθανή εφαρμογή μιας καθολικής δημόσιας παροχής κοινωνικής ασφάλειας, ή γενικότερα υπηρεσιών, που όντως θα εξυπηρετούσαν τις ανθρώπινες ανάγκες. Με αυτόν τον τρόπο βέβαια,

³⁷ όπως αναφέρεται στο Swyngedouw, E. (2011). The Non-political Politics of Climate Change. *ACME: An International Journal for Critical Geographies*, σσ. 1-8.

³⁸ ό. π. Swyngedouw (2011)

³⁹ Joseph, J. M. (2013, Μάρτιος). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, σσ. 38-52

παραβλέπεται οποιαδήποτε κριτική για τα δομικά χαρακτηριστικά του συστήματος που ευθύνονται για τις κρίσεις, καθώς η συζήτηση εστιάζει στο να βρεθούν άμεσες λύσεις για τα προβλήματα και τους κινδύνους που δημιουργούνται. Επιβεβαιώνεται για μια ακόμα φορά ότι η κυρίαρχη αφήγηση για την παγκόσμια οικονομική κρίση, όχι μόνο δεν αμφισβητεί, αλλά αντιθέτως ενισχύει το νεοφιλελεύθερο οικονομικο-πολιτικό της χαρακτήρα.

Η ανθεκτικότητα ως (νεοφιλελεύθερη) διακυβέρνηση

Η κρίση του 2008 διατάραξε τη μέχρι τότε συμπαγή αφήγηση του νεοφιλελευθερισμού, φέρνοντας ξανά στην επιφάνεια το διακύβευμα της κλιματικής αλλαγής. Ο Swyngedouw επιχειρηματολογεί εδώ⁴⁰ ότι το όλο ζήτημα τίθεται μάλλον από-πολιτικοποιημένα, ενώ ο βασικός στόχος είναι πάντα η συσσώρευση κεφαλαίου, όπως προστάζει η νεοφιλελεύθερη τάξη. Το περιβαλλοντικό πρόβλημα περιορίζεται στον ακτιβισμό, μακριά από ουσιαστικές πολιτικές τοποθετήσεις, κρίνεται επομένως απαραίτητο να πολιτικοποιηθεί ξανά.

Ο J. Joseph (2016) διαπραγματεύεται το πως η κοινωνική θεωρία διαπερνά τη χάραξη πολιτικών και συνεισφέρει σ' ένα νέο καθεστώς διακυβέρνησης προωθώντας περισσότερη αυτό-οργάνωση, υπευθυνότητα, προσαρμοστικότητα ενώ έχει και μια ευρεία κλίμακα εφαρμογής, από το άτομο έως και το κράτος.⁴¹

Η ανθεκτικότητα ως εργαλείο παγκόσμιας διακυβέρνησης

Ένα σημαντικό σημείο για την παρούσα έρευνα, αποτελεί ο ρόλος των δικτύων για τη διακυβέρνηση από απόσταση, κι εδώ η ανθεκτικότητα είναι κομβικής σημασίας. Θεωρείται (στην υπάρχουσα βιβλιογραφία) ότι η δημιουργία δικτύων μεταξύ των παγκόσμιων πόλεων, όπως είναι για παράδειγμα το Λονδίνο, συμβάλλει στη βελτίωση της ανθεκτικότητάς τους στις εξωτερικές πιέσεις (π.χ. τρομοκρατική απειλή). Η σύναψη δικτύων και η συμμετοχή σε αυτά μπορεί ν' αναφέρεται σε μεμονωμένα άτομα, κοινότητες, οργανώσεις κλπ και αποτελεί ένδειξη υπευθυνότητας και ανθεκτικότητας όταν επιτυγχάνονται οι σωστές διασυνδέσεις. Για μια ακόμα φορά, το κράτος υποχωρεί, αφήνοντας ν' αναπτυχθούν συνεργασίες μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερόμενων μερών (συνήθως αναφέρονται ως stakeholders) και φυσικά των

⁴⁰ ό.π. Swyngedouw (2011)

⁴¹ Joseph, J. M. (2016, 04). *Governing Through Failure and Denial: The New Resilience Agenda*. Ανάκτηση 01 2019, από researchgate.net

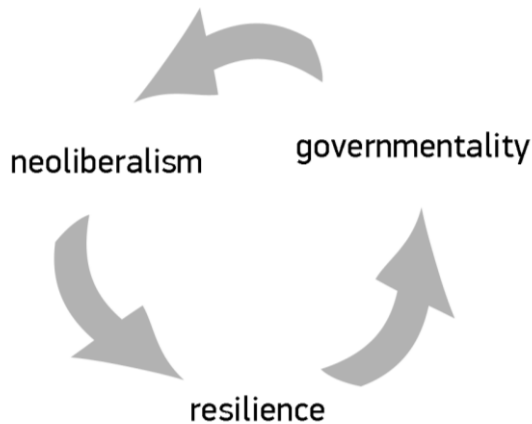
ενεργών κι ενημερωμένων πολιτών, ενισχύοντας τη διακυβέρνηση από απόσταση. Προωθείται η αυτό-οργάνωση, σε αντίθεση με το ρόλο των κυβερνήσεων ο οποίος θα πρέπει να περιοριστεί σ' ένα βοηθητικό, υποστηρικτικό ρόλο για την όλη διαδικασία, ενισχύοντας τις ήδη υπάρχουσες «καλές πρακτικές» και κάνοντάς τις διαθέσιμες σε όλους. Όπως φαίνεται στην περιγραφή του προγράμματος 100 Ανθεκτικές Πόλεις, ο σχεδιασμός ενός μέλλοντος συνεχιζόμενης συνεργασίας και μοιράσματος πληροφορίας μεταξύ των πόλεων που συμμετέχουν για την εύρεση λύσεων με όρους ανθεκτικότητας, έχει αποδέκτες τους φτωχούς κι ευάλωτους ανθρώπους και τις κοινότητές τους.⁴²

Αντιστοιχίζοντας τις φυσικές διαδικασίες με τη σφαίρα της οικονομίας ενισχύεται η φιλελεύθερη διακυβέρνηση. Κι εδώ είναι που συναντώνται οι έννοιες της κυβερνησιμότητας, της (νέο)φιλελεύθερης διακυβέρνησης και της κοινωνίας των πολιτών. Με ποιον τρόπο πραγματοποιείται αυτό? Προτάσσεται η ανάγκη να υπερισχύσει η ελευθερία των οικονομικών διαδικασιών, αφού η οικονομία μπορεί ν' αυτορυθμίζεται και άρα πρέπει ν' αφήνεται ελεύθερη να το κάνει. Η λογική αυτή στηρίζεται στην πρακτική του *laissez – faire*, (δεν πρέπει κανείς να κυβερνά πολύ), στηριζόμενη στην ιδιωτική σφαίρα και στην κοινωνία των πολιτών, μειώνοντας τις επεμβάσεις του κράτους. Είναι κι αυτό μέρος της «μαγείας» του νεοφιλελευθερισμού: να μπορεί να καμουφλάρει την επιβολή του νόμου της αγοράς ως άσκηση ελευθερίας.

Είναι σημαντικό να τονιστεί ο τρόπος με τον οποίο αυτή η λογική διαπερνά τα διάφορα επίπεδα της κοινωνικής ζωής. Ο ανταγωνισμός ενσωματώνεται σταδιακά σε όλο και περισσότερες πτυχές της καθημερινότητας καθώς αυτή εμποτίζεται από την επιθετική λογική της αγοράς. Προφανώς το πρόταγμα του «λιγότερου κράτους» τίθεται κι εδώ δυναμικά, καθώς στα πλαίσια της κυβερνησιμότητας, όπως την περιέγραψε ο Foucault, κερδίζει έδαφος η διακυβέρνηση από απόσταση. Σε αντίθεση με μια προηγούμενη φάση «επιθετικού» καπιταλισμού, πλέον έμφαση δίνεται στην εξομάλυνση της λογικής της αγοράς μέσω σύναψης συνεργασιών δημοσίου-ιδιωτικού τομέα, διακυβέρνηση μέσω δικτύων (όπως συμμετοχή σε προγράμματα ιδρυμάτων τύπου Rockefeller) και μια νέα μορφή κοινωνίας των πολιτών η οποία βασίζεται στην κινητοποίηση μεμονωμένων ενεργών πολιτών. Ο Joseph υποστηρίζει εδώ ότι δε μιλάμε απλά για μια επιβολή του νόμου της ελεύθερης αγοράς, απλά για κατασκευή κοινωνικών κανόνων που θεσμοθετούν τη λογική του ανταγωνισμού και της εξατομικευμένης ευθύνης. Πάνω στη μείωση της κρατικής παρέμβασης, την

⁴² από το ρόλο του Ιδρύματος στο site <https://www.rockefellerfoundation.org/our-work/initiatives/100-resilient-cities-network/>

ενθάρρυνση της ατομικής πρωτοβουλίας και την ενεργό εμπλοκή με την κοινωνία των πολιτών βρίσκει πρόσφορο έδαφος για ν' ανθίσει η ιδέα της ανθεκτικότητας. Εκεί έγκειται πρακτικά η σύνδεση της ανθεκτικότητας με τη νεοφιλελεύθερη διακυβέρνηση, στη μείωση της παρουσίας του κράτους και τη μετάθεση της πρωτοβουλίας και της ευθύνης στον ενεργό πολίτη, ενθαρρύνοντας την ετοιμότητα σε κάθε είδους κίνδυνο. Κατά τη διαδικασία κατασκευής του νεοφιλελεύθερου υποκειμένου, το ζήτημα της *ελευθερίας* παίζει πολύ σημαντικό ρόλο για τον τρόπο που ενσωματώνονται οι ιδέες αυτές. Έτσι, η κυβερνησιμότητα λειτουργεί με το να μας υπαγορεύει να είμαστε ενεργοί και υπεύθυνοι πολίτες, όντας πάντα ελεύθεροι να κάνουμε τις υπεύθυνες επιλογές.

Διάγραμμα 2: νεοφιλελευθερισμός - κυβερνησιμότητα - ανθεκτικότητα

_Η κατασκευή του ανθεκτικού υποκειμένου

Ο Joseph⁴³ ισχυρίζεται ότι η ανθεκτικότητα αποτελεί μια μορφή διακυβέρνησης που προωθεί την ατομική ευθύνη, ενώ σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η ανθεκτικότητα αποτελεί μια νεοφιλελεύθερη μορφή διακυβέρνησης που δίνει έμφαση στην ανάπτυξη της προσαρμοστικότητας του ατόμου. Είναι ακριβώς αυτό το «ταίριασμα» με τη νεοφιλελεύθερη διαλεκτική που έχει φέρει την ανθεκτικότητα τόσο έντονα στο προσκήνιο τα τελευταία χρόνια. Η ανθεκτικότητα υποστηρίζει την οργανωτική δομή των αναπτυγμένων φιλελεύθερων κοινωνιών, μέσω αυτής της θεώρησης που περιγράφηκε προηγουμένως σχετικά με τις κοινωνικές σχέσεις. Έτσι, κομβικό ρόλο στη διαδικασία της διακυβέρνησης διαδραματίζει η κατασκευή του νεοφιλελεύθερου υποκειμένου ως *αυτόνομο* και *υπεύθυνο*.

Σημείο - κλειδί αυτής της νέας διαλεκτικής της διακυβέρνησης είναι η κατοχύρωση της αναπαραγωγής των ιεραρχικών δομών εξουσίας, κι εδώ είναι που ο όρος *governmentality* – κυβερνησιμότητα του Foucault εισάγεται στη συζήτηση. Πολύ συνοπτικά, ορίζει πως οι έννοιες παίζουν ένα ρόλο στην κατασκευή των «κυβερνήσιμων» χώρων, και η ανθεκτικότητα αποτελεί κι αυτή μια τέτοια έννοια. Σε αντίθεση με την «κλασική» πειθαρχική εξουσία⁴⁴ η οποία ασκείται στα σώματα, θέτοντάς τα υπό συνεχή επιτήρηση, η κυβερνησιμότητα, ως μια νέα μορφή εξουσίας, λειτουργεί από απόσταση διαμορφώνοντας μια φιλελεύθερη λογική διακυβέρνησης.

Ένα ακόμα επιχείρημα της παγίωσης της ανθεκτικότητας στην παρούσα κρίση είναι ότι καταπιάνεται τόσο με το υποκείμενο όσο και με το αντικείμενο της ανθεκτικότητας, συνδέει δηλαδή τη συστημική, οργανωτική και πολιτική ανθεκτικότητα με την ατομική (εξ ου και η παραγωγή πληθώρας βιβλίων αυτοβοήθειας την τελευταία δεκαετία, τα οποία εστιάζουν στην ενίσχυση της προσωπικής ανθεκτικότητας).

Άλλο σημαντικό χαρακτηριστικό που αποδίδεται στην ιδιότητα αυτή, είναι ότι μπορεί να δημιουργηθεί, να ενισχυθεί.⁴⁵ Στο λόγο των παγκόσμιων θεσμών, η ανθεκτικότητα παρουσιάζεται ως ιδιότητα που ο καθένας διαθέτει εκ φύσεως, κι ότι αυτό που χρειάζεται είναι βοήθεια ώστε αυτή να επιτευχθεί. Για παράδειγμα, η Παγκόσμια Τράπεζα κάνει λόγο για κοινωνική ανθεκτικότητα ως τρόπο καταπολέμησης της φτώχειας και υπέρβασης των αδυναμιών που μαστίζουν τα περισσότερα ευάθλητα οικονομικά κράτη, παρουσιάζεται δηλαδή ως τρόπος «αύξησης του πλούτου των φτωχών».

⁴³ ό. π. Joseph (2013)

⁴⁴ με βάση τα 3 είδη εξουσίας του Foucault: ηγεμονική, πειθαρχική, βιοεξουσία

⁴⁵ Neocleous, M. (2013, Μάρτιος - Απρίλιος). Resisting Resilience. *Radical Philosophy* 178.

Ο Neocleous⁴⁶ εντοπίζει τη σχέση ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη της νεοφιλελεύθερης υποκειμενικότητας και την πολιτική ανάπτυξη της ανθεκτικής ιδιότητας του πολίτη. Αυτό σημαίνει ότι διαμορφώνεται η βάση πάνω στην οποία η διαχείριση της αβεβαιότητας και της αστάθειας που παράγει ο σύγχρονος καπιταλισμός γίνεται με *υποκειμενικό* τρόπο και *ατομικά*.

Η νεοφιλελεύθερη ιδιότητα του πολίτη αφορά το νέο τρόπο *διαχείρισης του εαυτού* ώστε να μπορεί ν' ανταπεξέλθει σε οποιαδήποτε κρίση κεφαλαίου προκύπτει και στα αντίστοιχα μέτρα που θα πρέπει να λάβει το κράτος για το σώσει. Ακόμα, συνδέεται η συναισθηματική διαχείριση των προσωπικών προβλημάτων με την ευρύτερη ατζέντα περί ασφάλειας,

Η ανθεκτικότητα αποτελεί κατά μία έννοια ένα νέο πρίσμα μέσα από το οποίο «διαβάζουμε» τον κόσμο, κι όπου αυτός παρουσιάζεται ως εξαιρετικά πολύπλοκος, σύνθετος και γεμάτος απρόοπτα. Για να καταφέρουμε να επιβιώσουμε σ' αυτόν τον κόσμο της μόνιμης αβεβαιότητας, είναι απαραίτητο ν' αναπτύξουμε την ατομική πρωτοβουλία ως ενεργοί πολίτες, ως ευέλικτοι και προσαρμοστικοί δρώντες⁴⁷.

Ο Joseph⁴⁸ πιστεύει πως ενώ αυτή η φιλοσοφία δεν μπορεί να γεννήσει πολιτική πράξη, ωστόσο είναι εμφανές ότι παράγονται συγκεκριμένοι τρόποι διακυβέρνησης. Συγκεκριμένα, υπό το πρίσμα της νεοφιλελεύθερης θεώρησης του κόσμου, κυριαρχεί η πεποίθηση ότι η κοινωνία χάνει τη συνοχή της με την κατάργηση της τάξης, του έθνους και της κοινωνικής – συλλογικής ταυτότητας, κινούμενη προς μια οπτική που αντιλαμβάνεται τους ανθρώπους ως εξατομικευμένους καταναλωτές, κυριευμένους από το κινήγι των δικών τους προσωπικών στόχων. Ακριβώς σε αυτή την πεποίθηση «χτίζεται» και η ιδέα της ανθεκτικότητας, δίνοντας έμφαση στην ατομική ευθύνη, προσαρμοστικότητα κι ευελιξία. Αυτό το συμπέρασμα προκύπτει κι από τη βιβλιογραφία, καθώς από τη δυναμική των συστημάτων πλέον το βάρος πέφτει στο υπεύθυνο, προσαρμοστικό και πάντα σε ετοιμότητα υποκείμενο.

⁴⁶ ό. π. Neocleous (2013)

⁴⁷ ό. π. Joseph (2013)

⁴⁸ ό. π. Joseph (2013)

[3]

ΕΠΑΝΑΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΠΟΛΗ

Το Ίδρυμα Rockefeller, το οποίο χρηματοδοτεί και το συγκεκριμένο πρόγραμμα, παρουσιάζει το προφίλ ενός ιδρύματος- ευεργέτη, που προωθεί δράσεις για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής σε όλο τον κόσμο. Εκφράζοντας ενδιαφέρον για ποικίλους τομείς, όπως την υγεία και το ζήτημα της τροφής σε υποανάπτυκτες χώρες έως την καινοτομία στην ενέργεια ή τις μεταφορές, και υιοθετώντας ένα λεξιλόγιο αισιοδοξίας, προβάλλει τις στρατηγικές που σχεδιάζει ως σωτήριες για την επίλυση σημαντικών παγκόσμιων προβλημάτων. Επισημαίνεται εδώ ότι στόχος της παρούσας έρευνας δεν είναι επ' ουδενί να σχολιάσει τις πολιτικές επιδιώξεις ή τα οικονομικά συμφέροντα του συγκεκριμένου ιδρύματος τα οποία μπορεί να υποτεθούν μέσω των προγραμμάτων αυτών και της προβολής τους. Καθώς όμως η αντιπαράθεση διεξάγεται στο επίπεδο του *δημόσιου λόγου* που εκφέρεται από τέτοιους θεσμούς, διερευνάται μεταξύ άλλων και η επίσημη τοποθέτησή τους στη συζήτηση περί ανθεκτικότητας, αφού έχουν την ισχύ να διαμορφώνουν διεθνώς όχι μόνο την εικόνα, αλλά και τους *τρόπους διαχείρισης* γι' αυτά τα ζητήματα. Όπως λοιπόν παρατηρείται και στη συνέχεια μέσα από την ανάλυση και το σχολιασμό της Στρατηγικής Ανθεκτικότητας για την Αθήνα, καθώς και της Προκαταρκτικής έκθεσης που προηγήθηκε, επιλέγεται η χρήση βαρυσήμαντων λέξεων για την προβολή προγραμμάτων με αμφίβολη αποτελεσματικότητα σε σχέση με τους στόχους που διατείνονται ότι θέτουν.

Ο ρόλος που επιτελεί το Ίδρυμα εναρμονίζεται πλήρως με τη νέα τάση των μεμονωμένων ιδιωτών που λειτουργούν όχι απλά ως δωρητές, αλλά εστιάζουν στη

συνεργασία μεταξύ φορέων και διεπιστημονικών ομάδων, ενώ βασίζονται πάρα πολύ και στον εθελοντισμό. Η νέα αυτή μορφή φιλανθρωπίας αντιλαμβάνεται τις δράσεις της ως πιθανές επιχειρηματικές επενδύσεις, που εναρμονίζονται με τους σκοπούς και τις αξίες τους.⁴⁹ Όπως ορίζεται, η «επιχειρηματική φιλανθρωπία» αποτελεί την εφαρμογή των αρχών του επιχειρηματικού κεφαλαίου σε πρακτικές που στόχο έχουν την κοινωνική αλληλαγή. Χαρακτηριστική είναι η εστίαση σε καινοτόμες προσεγγίσεις και στην εφαρμογή νέων τεχνολογιών, όπως ξεκάθαρα διαγράφεται και στα προγράμματα που υποστηρίζει το Ίδρυμα Rockefeller.

Health
Ending millions of preventable deaths through more equitable, effective health systems in communities around the world

Food
Advancing a more nourishing and sustainable food system

Power
Innovating new models to both generate and provide access to clean energy that will foster economic development.

The ROCKEFELLER FOUNDATION
OUR WORK THE BELLAGIO CENTER GRANTS » BLOG » ABOUT US 🔍

100 Resilient Cities

Πιο συγκεκριμένα, το πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων ξεκίνησε το 2013, με στόχο την παροχή καθοδήγησης και εργαλείων προκειμένου οι πόλεις να γίνουν πιο ανθεκτικές απέναντι σε φυσικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς κινδύνους.⁵⁰

Ήδη από την εισαγωγή της Στρατηγικής και της αστικής ανθεκτικότητας, τίθεται έντονα το ζήτημα του *κινδύνου* αλλά και της *αλληλεξάρτησης* των πόλεων. Η αναφορά γίνεται αμέσως σε δύο από τα κομβικά στοιχεία που, όπως αναλύεται σε προηγούμενο κεφάλαιο, αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά της νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης σε σχέση με την έννοια της ανθεκτικότητας.

⁴⁹ Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004, Μάρτιος/Απρίλιος). The Marketization of the Nonprofit Sector: Civil Society at Risk? *Public Administration Review*, vol. 64, σσ. 132-140

⁵⁰ από το ρόλο του Ιδρύματος στο site <https://www.rockefellerfoundation.org/our-work/initiatives/100-resilient-cities-network/>

Σημαντικό στοιχείο του προγράμματος φαίνεται ν' αποτελεί η δημιουργία δικτύων μεταξύ των πόλεων και η ανταλλαγή εμπειριών και καλών πρακτικών. Μέσω των παραδειγμάτων που προβάλλονται ως θετικά και υιοθετούνται (παγκόσμια διακυβέρνηση). Όπως φαίνεται στην περιγραφή του, «ο σχεδιασμός ενός μέλλοντος συνεχιζόμενης συνεργασίας και μοιράσματος πληροφορίας μεταξύ των πόλεων που συμμετέχουν για την εύρεση λύσεων με όρους ανθεκτικότητας, έχει αποδέκτες τους φτωχούς κι ευάλωτους ανθρώπους και τις κοινότητές τους».⁵¹ Μέσω της δημιουργίας δικτύων γνώσης και ανταλλαγής πληροφοριών φέρεται ότι ενδυναμώνει τους ασθενέστερους «κρίκους» της αλυσίδας.

Σύμφωνα με τον ορισμό του Ιδρύματος για την Αστική ανθεκτικότητα⁵²:

“Αστική ανθεκτικότητα είναι η ικανότητα κατοίκων, κοινοτήτων, θεσμών, επιχειρήσεων και δομών μιας πόλης να επιβιώνουν, να προσαρμόζονται και να εξελίσσονται ανεξάρτητα από τις χρόνιες πιέσεις και τις καταστάσεις έκτακτης ανάγκης που τυχόν αντιμετωπίζουν.”

Ποια είναι η ένσταση σε αυτό?

Το πρώτο ερώτημα που εγείρεται εδώ είναι το ποιος καθορίζει και με ποιόν τρόπο το τι θεωρείται πρόκληση. Το πρόγραμμα αυτό παρέχει ένα έτοιμο εργαλείο το οποίο σχεδιάζεται από μια εταιρεία (Arup) και με βάση αυτό εισάγονται δεδομένα για κάθε πόλη που επιλέγεται να συμμετάσχει. Είναι λογικό άρα να υποτεθεί ότι η ανάγνωση των χαρακτηριστικών, των δυνατοτήτων ή μειονεκτημάτων κάθε πόλης γίνεται μέσω συγκεκριμένων προδιαγραφών που έχουν οριστεί εκ των προτέρων. Πέραν αυτού, η συνολική διάρθρωση της Στρατηγικής δε μπορεί να ειπωθεί ως ανεξάρτητη από το φορέα που τη χρηματοδοτεί και θέτει τις προδιαγραφές σύμφωνα με τα συμφέροντα που υπηρετεί (δηλαδή το Ίδρυμα Rockefeller).

Εγείρονται λοιπόν ερωτήματα σε σχέση με το βαθμό εμπλοκής των ενδιαφερόμενων μερών (stakeholders) και το βαθμό στον οποίο οι πολίτες, τους οποίους επικαλείται η στρατηγική σε κάθε ευκαιρία, μπορούν όντως να συνδιαμορφώσουν τις πολιτικές που προτείνονται κάθε φορά.

⁵¹ ό. π. rockefellerfoundation.org

⁵² όπως ορίζεται από το Πρόγραμμα 100 Ανθεκτικές Πόλεις και παρουσιάζεται στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας (σελ. 13)

Η Στρατηγική ανθεκτικότητας της Αθήνας για το 2030

Οι εργασίες για την προετοιμασία της Στρατηγικής διαρκούν από το 2014 που γίνεται η επιλογή της Αθήνας να συμμετέχει στο πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων, μέχρι και τον Ιούνιο του 2017, όταν και εκδίδεται επισήμως το τελικό κείμενο.

Η διαδικασία έχει οργανωθεί σε δύο φάσεις: Η πρώτη επικεντρώνεται στην ανάγνωση της πόλης και στα χαρακτηριστικά που την κάνουν *ανθεκτική*, όπως καθορίζεται από το πλαίσιο που θέτει το Πρόγραμμα και το Ίδρυμα Rockefeller. Στο τέλος αυτής της φάσης εκδίδεται η Προκαταρκτική Αξιολόγηση Ανθεκτικότητας, με τα πορίσματα που συνάχθηκαν από τα εργαστήρια και τους στόχους που τίθενται για να διερευνηθούν εις βάθος σε μεταγενέστερο στάδιο.

Στη συνέχεια, ακολουθούν οι διαγνωστικές δραστηριότητες της δεύτερης φάσης, προκειμένου να σχηματοποιηθούν καλύτερα οι προτάσεις και να επιτευχθούν οι κατάλληλες συνέργειες μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών (stakeholders).

Όπως είναι προφανές στο διάγραμμα που ακολουθεί, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εμπλοκή των υφιστάμενων φορέων (υπηρεσίες του Δήμου), ιδιωτικών επιχειρήσεων (Arup, Citymart), διεθνών ιδρυμάτων (Rockefeller, Bertelsmann), εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (Ιατρική σχολή, ΕΜ Πολυτεχνείο) και ομάδες της κοινωνίας των πολιτών αλλά και μεμονωμένους κατοίκους που συμμετείχαν στα εργαστήρια. Η συνεργασία και συνδιαμόρφωση διατρέχει όλη τη Στρατηγική, προσπαθώντας να εντάξουν τη συμμετοχικότητα σε κάθε βήμα των εργασιών.

Συνδιαμορφώνοντας την Στρατηγική Ανθεκτικότητας

Ανθεκτική Αθήνα: 14 Μήνες Εργασιών

Φάση I: Ίδρυση του Γραφείου Ανθεκτικότητας και Βιωσιμότητας, της Ομάδας Ανθεκτικής Αθήνας και Έναρξη των Εργασιών

2014

2014
Επιλογή

Η Αθήνα επιλέγεται να συμμετάσχει στις 100 Ανθεκτικές Πόλεις (Πρωτοβουλία του Ιδρύματος Rockefeller). Ο διάλογος για την αστική ανθεκτικότητα αποκτά εθνική διάσταση μέσω κοινής ανακοίνωσης της έναρξης του προγράμματος από τους Δημάρχους Αθηναίων και Θεσσαλονίκης.

2015

Μάιος 2015
Εργαστήριο Προσδιορισμού Προτεραιοτήτων:

Το εργαστήριο αποτέλεσε αφετηρία του διαλόγου περί ανθεκτικότητας στην Αθήνα. Συμμετείχαν σημαντικοί εταίροι από τον δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον μη-κερδοσκοπικό τομέα καθώς και πανεπιστημιακοί αλλά και εκπρόσωποι της Κοινωνία των Πολιτών. Περισσότεροι από 100 φορείς συνέντραξαν στην προσπάθεια της οριοθέτησης του πλαισίου ανθεκτικότητας της Αθήνας, των κρίσεων που την απειλούν και των πιέσεων που αντιμετωπίζει.

2016

Φεβρουάριος 2016
Γραφείο Ανθεκτικότητας και Βιωσιμότητας

Το Γραφείο Ανθεκτικότητας και Βιωσιμότητας, ενταγμένο στο Γραφείο του Δημάρχου Αθηναίων, ιδρύεται επίσημα και εντάσσεται στην νέα δημοτική οργανωτική διάρθρωση.

Διαγνωστικές Δραστηριότητες
Φάσης I: Σε τι Συνίσταται η
Ανθεκτικότητα της Αθήνας;

Φεβρουάριος – Ιούνιος 2016:
Ομάδες Εστίασης με Δημοτικούς και Τοπικούς Εταίρους

Δημιουργήθηκαν 11 ομάδες εστίασης (focus groups) με συμμετοχή μελών των κοινοτικών συμβουλίων, συμβούλων του Δημάρχου, αρχιτεκτόνων, ιδιοκτητών νεοφυών επιχειρήσεων, τουριστικών πρακτόρων, νέων επιχειρηματιών, Μη Κερδοσκοπικών Οργανώσεων καθώς και μεταναστριών, αστέγων πωλητών του περιοδικού Σχεδία και ηλικιωμένων κατοίκων της πόλης. Οι συμμετέχοντες περιέγραψαν τα δυνατά

Ιούλιος 2016 Προκαταρκτική Αξιολόγηση Ανθεκτικότητας

Η Προκαταρκτική Αξιολόγηση Ανθεκτικότητας είναι μια αποτύπωση της τρέχουσας κατάστασης της Αθήνας ενώ παράλληλα παρουσιάζει τα 5 πεδία , τους οποίους πρέπει να διερευνήσει η πόλη εις βάθος στην Φάση II.

κατοίκων της πόλης. Οι συμπεριχόντες περιγράφουν τα όνειρά τους και τα αδύνατα σημεία της πόλης καθώς και τις προσωπικές τους επιθυμίες για την μελλοντική Αθήνα.

Μάιος 2016 Μνημόνιο Συνεργασίας με το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών

Μέσω Μνημονίου Συνεργασίας ο δήμος αποκτά πρόσβαση σε επιχειρησιακές πληροφορίες σχετικές με το θερμικό αστικό περιβάλλον της Αθήνας σε πραγματικό χρόνο μέσω δορυφορικών δεδομένων, προηγμένων μοντέλων επεξεργασίας και της πληροφορικής τεχνολογίας.

Μάιος 2016 Εργαστήριο Φυσικών και Ανθρωπογενών Πόρων της Πόλης και Κινδύνων που αυτοί Αντιμετωπίζουν

Στο εργαστήριο αυτό συμμετείχαν ακαδημαϊκοί, εμπειρογνώμονες και υπηρέτες. Οι συμμετέχοντες επικεντρώθηκαν στην χάρση και αξιολόγηση των υφιστάμενων και αναμενόμενων κρίσεων και κινδύνων που απειλούν την Αθήνα.

Ιούνιος 2016 Συνέδριο για τους Καύσωνες και Μέτρα Αντιμετώπισης τους στα Πλαίσια της Εκστρατείας #CoolAthens

Η Ανθεκτική Αθήνα, το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών η Ιατρική Σχολή Αθηνών και το Πολυτεχνείο συζήτησαν περί τεχνολογικών λύσεων και μέτρων πρόληψης με σκοπό μια λιγότερο ζεστή πόλη.

Ιούνιος 2016 Διατλαντικό Εργαστήριο Πολιτικής (Trans-Atlantic Policy Lab – TAPL)

Το TAPL συγκέντρωσε μια ομάδα 15 Αμερικανών και Ευρωπαίων εμπειρογνομένων, φορέων χάραξης πολιτικής και επαγγελματιών με στόχο την εξεύρεση καινοτόμων προσεγγίσεων για την μείωση της κοινωνικής ανισότητας στην Αθήνα. Οι συμμετέχοντες συναντήθηκαν με εκπροσώπους της τοπικής αυτοδιοίκησης και της κυβέρνησης αλλά και με τοπικούς φορείς, αντιπροσώπους του ιδιωτικού τομέα , με ομάδες από την κοινωνία των πολιτών και την ακαδημαϊκή κοινότητα, τοπικούς εμπειρογνώμονες και κατοίκους, με σκοπό την δημιουργία πολιτικών που θα εστιάζουν στην υποστήριξη της τοπικής οικονομίας και την αναμόρφωση του δημοσίου χώρου σε δύο μάλλον επιβαρυνόμενες γετονίες: την Πλατεία Βικτωρίας και την Πλατεία Αυδή.

Διαγνωστικές Δραστηριότητες Φάσης II: Με ποιον Τρόπο θα Ενισχύσουμε την Ανθεκτικότητα της Αθήνας;

2016

Φάση II Συνδημιουργία και Παρουσίαση της Στρατηγικής Ανθεκτικότητας Αθήνας

Σεπτέμβριος 2016 – Φεβρουάριος 2017
Προσδιορισμός Ευκαιριών Ανθεκτικότητας

Η Ομάδα της Ανθεκτικής Αθήνας ανέλυσε σε βάθος τα πεδία διερεύνησης μέσα από πολυάριθμες συναντήσεις, συζητήσεις και έρευνες, ενώ παράλληλα οργάνωσε μια σειρά από εργαστήρια, εκδηλώσεις και συνέδρια. Καρπός της διαδικασίας αυτής ήταν ο εντοπισμός και η καταγραφή 138 ευκαιριών ανθεκτικότητας.

Μάρτιος 2016 – Ιανουάριος 2017

Ομάδες Εργασίας με Εκπροσώπους από Διάφορους Τομείς και Τμήματα

Τέσσερις ομάδες εργασίας συναντήθηκαν αρκετές φορές και επικεντρώθηκαν στην μελέτη του Σχεδίου Δράσης για την Προσαρμογή στον Καύσωνα και το Φαινόμενο της Αστικής Θερμικής Νησίδας, την χάραξη μιας πρότασης πολιτικής για την αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας, την χάραξη πολιτικών βιώσιμης κινητικότητας και τον ρόλο των πράσινων και μπλε υποδομών.

Σεπτέμβριος 2016

Athens Migration Exchange Network

Στη συνάντηση αυτή συμμετείχαν οκτώ πόλεις από τέσσερις ηπείρους, συνεργάτες του 100RC και κορυφαίοι εμπειρογνώμονες σε θέματα προσφύγων και μετανάστευσης με σκοπό την προαγωγή της διαπολιτισμικής συνεργασίας στην αντιμετώπιση της πρόκλησης των μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών μεγάλης κλίμακας.

Έναρξη της Σύμπραξης με τη Findyr

Έναρξη της Σύμπραξης με τη Citymart

Νοέμβριος 2016 – Φεβρουάριος 2017

Μελέτη σχετικά με την Δημοιοργική Οικονομία και την Ανθεκτικότητα

Σε συνεργασία με φοιτητές του Παντείου Πανεπιστημίου, η ομάδα της Ανθεκτικής Αθήνας διερεύνησε την Αθηναϊκή δημοιοργική οικονομία με βιβλιογραφική έρευνα και συνεντεύξεις ενώ στο πλαίσιο αυτό συντάχθηκαν ακαδημαϊκές

εργασίες.

Δεκέμβριος 2016

Εργαστήρι Αστικής Πολιτικής (Urban Policy Lab)

Εκπρόσωποι Ελληνικών δήμων, πανεπιστημίων, ερευνητικών κέντρων, της κεντρικής κυβέρνησης και δημοτικά στελέχη συμμετείχαν σε εργαστήριο για τα ανοικτά δεδομένα και την χάραξη πολιτικής με σκοπό την διαφάνεια στην διακυβέρνηση.

Δεκέμβριος 2016

Καινοτομες Πρακτικές Συνύπαρξης σε μια Αθηναϊκή Γειτονιά

Αίρετοι, υπηρειακοί, κάτοικοι, φοιτητές και μέλη της κοινωνίας των πολιτών συζήτησαν για ιδέες και έργα υποστήριξης της συνύπαρξης διαφορετικών ομάδων στην γειτονιά της Πλατείας Βικτωρίας.

Ιανουάριος 2017

Εργαστήριο: Τρόποι Επικοινωνίας σε Περιπτώσεις Έκτακτης Ανάγκης

Φοιτητές πανεπιστημίων σχεδίασαν κόμικς με τα οποία θα μπορούσαν να επικοινωνήσουν με τον βέλτιστο τρόπο, σε μεγάλο φάσμα πολιτών, διαδικασίες αντιμετώπισης και καλές πρακτικές για τρεις περιπτώσεις σεναρίων έκτακτης ανάγκης μέσα 8 εικονογραφημένων τετραγώνων .

Ιανουάριος 2017

Πρόσκληση Αθηναίων Γυναίκων σε Δείπνο Ανθεκτικότητας

Μετά από ερωτηματολόγιο στο οποίο απάντησαν περισσότερες από 400 γυναίκες, η Ομάδα της Ανθεκτικής Αθήνας και οι προσκεκλημένες της συναντήθηκαν στο Δημαρχείο Αθηνών και διερεύνησαν ιδέες με στόχο την ενίσχυση της γυναικείας επιχειρηματικότητας, την υποστήριξη των Αθηναϊκών οικογενειών και την αντιμετώπιση της ανεργίας.

Μάρτιος 2017

Εργαστήριο Οριοθέτησης Προβλημάτων

Το Γραφείο Ανθεκτικότητας και Βιωσιμότητας σε συνεργασία με το δίκτυο 100RC και τη Citylabt οργάνωσε εργαστήριο Επαπαιροδιορισμού Προβλημάτων σχετικών με την διαχείριση αποβλήτων και τις υπηρεσίες καθαριότητας με συμμετοχή δημοτικών στελεχών, αντιδημάρχων, μελών των διαμερισματικών συμβουλίων και κατοίκων.

2017

Φεβρουάριος 2017
Εργαστήριο για τα Πεδία Ευκαιριών (Field Of Opportunities)
Workshop - FoO)

Στη διάρκεια των εργασιών αυτών, οργανώθηκαν κατά σειρά προτεραιότητας οι 138 ευκαιρίες σε συνεργασία με δύο ομάδες τοπικών και διεθνών εταιρών. Εκπρόσωποι από το δίκτυο των 100RC, του στρατηγικού μας εταίρου ARUP, οι Bloomberg Associates και το Ίδρυμα Bertelsmann σε συνεργασία με 10 τοπικούς εμπειρογνώμονες κατέβαζαν με σειρά προτεραιότητας τις προτεινόμενες δράσεις ενώ παράλληλα τις περιόρισαν σε μόλις 80. Οι διεθνείς μας εταίροι και η Συντονιστική Επιτροπή Ανθεκτικότητας αξιολόγησαν εκ νέου και μελέτησαν τις επιλεγμένες ευκαιρίες σε ετοίμο εργαστήριο.

Μάρτιος – Ιούνιος 2017
Χάραξη και Παρουσίαση της Στρατηγικής Ανθεκτικότητας Αθήνας

Η Στρατηγική συντάχθηκε και παρουσιάστηκε στον Δήμαρχο Αθηναίων, το Δημοτικό Συμβούλιο, την Εκτελεστική Επιτροπή του δήμου Αθηναίων και το Συντονιστική Επιτροπή της Ανθεκτικής Αθήνας πριν από την επίσημη παρουσίαση του στους Αθηναίους

—Γιατί μας ενδιαφέρει η γλώσσα?

Μέσω του λόγου και των ιδεών που αναπτύσσονται, διαμορφώνεται ο τρόπος που αντιλαμβανόμαστε το περιβάλλον μας και οι τρόποι με τους οποίους μπορούμε να επέμβουμε για να το μετασχηματίσουμε.

Σε αυτό το πλαίσιο, και γνωρίζοντας ότι οι ιδέες δεν παράγονται ούτε μοιράζονται ομοιόμορφα στην κοινωνία και μεταξύ των θεσμών, δεχόμαστε ότι κάποιοι δρώντες έχουν ένα πλεονέκτημα στην επιλογή της γνώσης και των ιδεών που διακινούνται και (ανα)παράγουν την κοινωνική τάξη. Ακριβώς εκεί έγκειται και η κοινωνική δύναμη των παγκόσμιων θεσμών (όπως τα Ηνωμένα Έθνη, η Παγκόσμια Τράπεζα κλπ) και οργανισμών όπως το Ίδρυμα Rockefeller, καθώς έχουν την ικανότητα να διαμορφώνουν την παραγωγή και διάδοση της γνώσης στην παγκόσμια διαχείριση του καπιταλισμού (ειδικά σε θέματα περιβάλλοντος και ανάπτυξης). Επιλέγεται να γίνει ένας σχολιασμός της γλώσσας που χρησιμοποιεί η Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας (και άρα μέσω αυτής το Πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων και το Ίδρυμα Rockefeller)

—Η γλώσσα των παγκόσμιων θεσμών

Είναι προφανές ότι σ' ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, τίθεται η ανάγκη συνεχούς αναπροσαρμογής και εξέλιξης. Ο ρόλος των θεσμών απέναντι σε αυτή την ανάγκη είναι η ενίσχυση της απόκρισης και των καλύτερων αντανakηλαστικών σ' αυτές τις αλλαγές από την πλευρά των υποκειμένων που επηρεάζονται.⁵³ Αντικαθιστώντας την *ασφάλεια* στην ορολογία, η ανθεκτικότητα γίνεται φορέας μιας νεοφιλελεύθερης ιδεολογίας που ευαγγελίζεται τη διαχείριση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης θεμελιώνοντας την έννοια της συσσώρευσης, ενώ παράλληλα χρησιμοποιείται ως μηχανισμός αποδυνάμωσης κάθε αντίδρασης ενάντια στη λιτότητα.⁵⁴

Γενικά στις Διεθνείς οργανώσεις (σύμφωνα με τη Brown) ο όρος «ανθεκτικότητα» εμφανίζεται ως ένα κανονιστικό πλαίσιο και περισσότερο σαν ένα μέσο διατήρησης του status quo με σκοπό μάλιστα την αντίσταση στις αλλαγές και τη σταθερότητα,

⁵³ Welsh, M. (2014, 03). Resilience and responsibility: governing uncertainty in a complex world. *The Geographical Journal*, vol. 180, σσ. 15-26.

⁵⁴ ό. π. Neocleous (2013)

παρά προωθώντας μια δυναμική ανταπόκριση στα ζητήματα που τίθενται. Με αυτόν τον τρόπο δε δίνει μια εναλλακτική στις κυρίαρχες αφηγήσεις της ανάπτυξης.⁵⁵

Σύμφωνα με κείμενα των Ηνωμένων Εθνών, πρέπει να ληφθεί υπόψη σχεδόν κάθε φυσικό φαινόμενο στον πλανήτη προκειμένου μια πολιτική ανθεκτικότητας να θεωρείται επιτυχημένη. Η επιχειρηματολογία για την ανθεκτικότητα απέναντι στην καταστροφή διαπερνά τον κοινωνικό και πολιτικό ιστό, ενώ με την παγίωση της μόνιμης απειλής, χειραγωγείται ευκολότερα το πολιτικό φαντασιακό⁵⁶.

Ο Felli (2016) στην έρευνά του εντοπίζει 3 κατηγορίες οργανισμών όσον αφορά τη χρήση του όρου της ανθεκτικότητας στις εκδόσεις και το λόγο τους:⁵⁷

1. Η πρώτη αφορά περιπτώσεις όπου παρατηρείται ανεπαίσθητη αύξηση της συχνότητας (ΟΟΣΑ, UN Economic and Social Council...), πιθανόν ακολουθώντας τη «μόδα» και άρα δε μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι έχει υιοθετηθεί η «γλώσσα της ανθεκτικότητας»
2. Οι περισσότερες εκδόσεις των διεθνών οργανισμών, κάνουν έντονη χρήση του όρου για μια χρονιά και μετά αραιώνει ξανά η εμφάνισή του, κυρίως την περίοδο 2006-2010 (UNCTAD, UNFPA, FAO...) Σημειώνεται ότι σε αυτές τις περιπτώσεις, ο όρος της ανθεκτικότητας χρησιμοποιείται πάντα σε σχέση με το συγκεκριμένο ζήτημα το οποίο θίγεται κάθε φορά (π.χ. κλιματική αλλαγή, ασφάλεια, κρίση και βιωσιμότητα...) υιοθετώντας δηλαδή ένα ξεκάθαρο πλαίσιο.
3. Τέλος, παρατηρείται συστηματική χρήση του όρου, με μια ευρύτητα στο περιεχόμενο από δύο κυρίως εκδόσεις επιδραστικών διεθνών οργανισμών: Τα World Development reports της Παγκόσμιας Τράπεζας και τα Human Development reports του Προγράμματος των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP). Κι εδώ δεν αποτελεί προϋπόθεση η γραμμική αύξηση της συχνότητας εμφάνισης, παρ' όλη αυτά μπορεί κανείς να πει ότι η γλώσσα της ανθεκτικότητας εμποτίζει όλα τα ζητήματα και υιοθετείται σε όλα τα πλαίσια και τα επίπεδα.

Ένα γενικό συμπέρασμα που συνάγεται ασφαλώς από τη μελέτη αυτή, είναι ότι η Παγκόσμια Τράπεζα (World Development Report) και τα Ηνωμένα Έθνη (United Nations Environment Programme), χρησιμοποιούν τον όρο:

- με διαφορετικό περιεχόμενο (φυσικοί κίνδυνοι και καταστροφές, κοινωνικο-οικολογικά συστήματα, οικονομική κρίση, ανεργία, αναπτυξιακές πολιτικές),

⁵⁵ Felli, R. (2016). The World Bank's Neoliberal Language of Resilience. Στο *Risking Capitalism: Research in Political Economy*, vol. 31 (σσ. 267 - 295). Emerald Group Publishing Limited.

⁵⁶ ό. π. Neocleous (2013)

⁵⁷ ό. π. Felli, R. (2016)

- τον αποδίδουν σε διαφορετικές υποκειμενικότητες (άνθρωποι, εδάφη, οικοσυστήματα, θεσμοί, υποδομές κλπ)

αλλά σε κάθε περίπτωση χρησιμοποιείται με θετική χροιά και σε ένα κανονιστικό πλαίσιο.⁵⁸

Σημειώνεται εδώ ότι η γλώσσα της ανθεκτικότητας δε μονοπωλείται από την Παγκόσμια Τράπεζα προφανώς, καθώς χρησιμοποιείται κι από άλλους φορείς, όπως κοινωνικά κινήματα, περιβαλλοντικές ΜΚΟ κλπ. Παρ' όλη αυτά δίνεται μια διαφορετική ερμηνεία σε σχέση με το κυρίαρχο πλαίσιο, το οποίο επιμένει στην *αυτάρχεια* (του ανθεκτικού υποκειμένου).

Μελετώντας τη γλώσσα της ανθεκτικότητας, είναι έκδηλη η χρήση ενεργητικών ρημάτων, εμφανίζεται δηλαδή η ανθεκτικότητα ως η λύση σε όλη τα προβλήματα (δημιουργεί, παρέχει, εξελίσσει, βελτιώνει, εισάγει, υποστηρίζει, ενδυναμώνει κλπ). Υποστηρίζεται επίσης, ειδικά όσον αφορά τα περιβαλλοντικά ερωτήματα που εγείρονται (τόσο παγκόσμια όσο και τοπικά) ότι οι ιδέες και πρακτικές που εκφράζονται και εφαρμόζονται, έρχονται σε πλήρη συμφωνία με την ήδη υπάρχουσα κοινωνικο-οικονομική δομή (οικολογικός εκμοντερνισμός, νεοφιλελευθεροποίηση της φύσης...), άρα ενισχύεται κι η επιβεβαίωση του νεοφιλελευθερισμού. Και είναι αυτά ακριβώς τα ερωτήματα που αποτελούν το πεδίο όπου οι υπάρχουσες δομές αναπαράγονται, μετασχηματίζονται, αμφισβητούνται, καθώς οι κοινωνικο-οικολογικές σχέσεις αποτελούν σχέσεις παραγωγής και αναπαραγωγής των ηγεμονικών δομών των καπιταλιστικών κοινωνιών.⁵⁹

Ο όρος «ανθεκτικότητα», ενώ έχει ένα επιστημονικό και θεωρητικό υπόβαθρο, κρίνεται ως αδύναμος, κι αυτό γιατί είναι εξαιρετικά αόριστος. Ο Felli⁶⁰ χαρακτηρίζει την ανθεκτικότητα ως «κενό» όρο, το οποίο βέβαια, όπως υποστηρίζει, έχει τη χρησιμότητά του για την αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνιών. Αποκτά έτσι έναν σχεδόν μεταφυσικό χαρακτήρα: πλέον δε μιλάμε για κάτι που απλά περιγράφεται ή παρατηρείται, αλλά για μια ιδιότητα που μπορεί να παραχθεί ή και να χαθεί.

__Στη Στρατηγική της Αθήνας

Η ανθεκτικότητα εξ ορισμού της επιχειρεί ν' αποτελέσει την απάντηση σε κάθε είδους κρίση, γεγονός που προκύπτει από τη μελέτη της βιβλιογραφίας κι επιβεβαιώνεται και στη Στρατηγική της Αθήνας. Το αφήγημα είναι ενιαίο και προδιαγράφει έναν κόσμο

⁵⁸ Ο.π. Felli, R. (2016)

⁵⁹ Ο.π. Felli, R. (2016).

⁶⁰ Ο.π. Felli, R. (2016)

στον οποίο οι κρίσεις κάθε είδους είναι αναπόφευκτες και άρα θα πρέπει να μάθουμε να ζούμε μ' αυτές, δίχως να τίθενται υπό αμφισβήτηση οι λόγοι που τις δημιουργούν. Αντιστοίχως και το κείμενο αυτό, επικεντρώνεται στην ανάγνωση της κατάστασης (από την οπτική γωνία που περιγράφηκε προηγουμένως) και στο σχεδιασμό πρακτικών για την καταπολέμηση των αδυναμιών που εντοπίζει.

Το πρώτο σχόλιο σχετίζεται με τους τέσσερεις βασικούς πυλώνες της Ανθεκτικής Αθήνας και τα επίθετα που επιλέγονται για να περιγράψουν το όραμα για την ιδανική εκδοχή της πόλης.

προσιτή:

Αρχικά τίθεται το ζήτημα της συνεργασίας και της συμμετοχής στη διακυβέρνηση του Δήμου, στήνεται το επικοινωνιακό του προφίλ, ενώ ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη *διαφάνεια* των διαδικασιών. Στόχος είναι να δημιουργηθεί σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ των θεσμικών φορέων και των πολιτών, προκειμένου να επιτευχθεί καλύτερη διακυβέρνηση. Καλλιεργώντας το «*αίσθημα ευθύνης*» και της «*ανοικτής σχέσης*» με τους πολίτες, ουσιαστικά η ανθεκτικότητα ταυτίζεται με την *εμπιστοσύνη*. Ένας τρόπος να επιτευχθεί αυτό ταυτίζεται με τη χρήση «*ανοικτών δεδομένων*» και τη «*χρήση σύγχρονων ψηφιακών τεχνολογιών*» για τη συλλογή δεδομένων.

πράσινη:

Γίνεται αναφορά στην περιβαλλοντική πρόκληση, αφού προφανώς το θέμα του περιβάλλοντος και συγκεκριμένα ο κίνδυνος που προκύπτει από την κλιματική αλλαγή αλλά και φαινόμενα όπως του καύσωνα το καλοκαίρι δε θα μπορούσαν να παραληφθούν σε μια στρατηγική με στόχο την ανθεκτικότητα.

προνοητική:

Τίθεται σαφώς το ζήτημα της επιβίωσης και της ασφάλειας (πως μπορούμε ν' ανταπεξέλθουμε στους κινδύνους), σε απόλυτη εναρμόνιση με το αφήγημα της ανθεκτικότητας όπως είδαμε μέχρι τώρα σε παγκόσμιο επίπεδο. Διερευνάται η ικανότητα επιβίωσης και προσαρμογής σε επίπεδο γειτονιάς, κάνοντας αναφορά στις

τοπικές κοινότητες, καθιστώντας αυτές υπεύθυνες για την εύρεση λύσεων στα τυχόν προβλήματα που προκύπτουν. Σε αυτά τα πλαίσια σχεδιάζονται δράσεις και για την ένταξη των μεταναστών, μια εκ των οποίων είναι και τα «Ανοιχτά Σχολεία του Δήμου Αθηναίων». Σημειώνεται εδώ, και ιδιαίτερα κατόπιν των τελευταίων εξελίξεων με τις επιχειρήσεις – σκούπα της αστυνομίας σε αυτοοργανωμένες δομές στέγασης προσφύγων, ότι πρόκειται περισσότερο για *σχέδια*, παρά για *δράσεις*.

ζωντανή:

Στήνεται το νέο προφίλ της πόλης, εστιάζοντας στην επιχειρηματικότητα και τον κλάδο της δημιουργικής οικονομίας και του τουρισμού. Θίγοντας το στοιχείο της *υπερηφάνειας* στους ανθρώπους της πόλης, βασικό στοιχείο και του τέταρτου πυλώνα της Στρατηγικής είναι η συμμετοχή και η δημιουργία μια νέας, ολιστικής ταυτότητας της πόλης.

προσδιορισμός των προκλήσεων:

Μελετώντας τη Στρατηγική ανθεκτικότητας αλλιά και την Προκαταρκτική έκθεση που προηγήθηκε για την Αθήνα⁶¹, τα προβλήματα που καλείται ν' αντιμετωπίσει κάθε πόλη-μέλος του προγράμματος των 100 Ανθεκτικών Πόλεων διαχωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τις *χρόνιες πιέσεις*, που αναφέρονται σε «*προκλήσεις που αποδυναμώνουν τον ιστό μιας πόλης σε ημερήσια ή κυκλική βάση*», δηλαδή έχουν μια εύλογη χρονική διάρκεια ή επαναληψιμότητα, και τις *αιφνίδιες και απρόσμενες κρίσεις* (σοκ), που αφορούν ξαφνικά γεγονότα όπως φυσικές καταστροφές, τρομοκρατικές επιθέσεις κλπ.

Σε σχέση με το διαχωρισμό αυτό, είναι άξιο σχολιασμού το κριτήριο με το οποίο ένα γεγονός - «*πρόβλημα*» εντάσσεται είτε στη μια είτε στην άλλη κατηγορία, αλλιά και εξαρχής ποια είναι τα στοιχεία μιας πόλης που καταγράφονται ως αρνητικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εδώ αποτελεί η «*κοινωνική αναταραχή*» που εντάσσεται στις κρίσεις και «*οι μεταναστευτικές και προσφυγικές ροές μεγάλης κλίμακας*» που κατηγοριοποιούνται στις πιέσεις. Η ένσταση εδώ έχει να κάνει με το περιεχόμενο των προκλήσεων αυτών, αφού καταδικάζει ευαίσθητα και σημαντικά κοινωνικά φαινόμενα ορίζοντάς τα ως απειλητικά για την πόλη. Ενώ αφενός αναγνωρίζεται ότι οι συγκρούσεις/ εξεγέρσεις είναι απόρροια πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών πιέσεων, ο προσδιορισμός των διαδηλώσεων αυτών ως «*κρίση*» και μάλιστα μία απ' τις τέσσερις που επιλέγονται ως οι πιο σημαντικές για την Αθήνα, είναι προφανές ότι ποινικοποιούν αυτή τη μορφή πολιτικής έκφρασης. Όπως χαρακτηριστικά το θέτει:

⁶¹ Δήμος Αθηναίων. (2016, Ιούνιος). Αθήνα Αναδυόμενη Μητρόπολη: Προκαταρκτική Αξιολόγηση Ανθεκτικότητας. Αθήνα: 100 Resilient Cities, Rockefeller Foundation.

«ασκούν όμως κατά γενική παραδοχή σημαντική πίεση στις καθημερινές λειτουργίες της πόλης, αλλά και στα συστήματα εφοδιασμού και τις υποδομές της». Είναι εμφανής ο διαχωρισμός των πολιτών ανάμεσα σε αυτούς που εντάσσονται στην κανονική λειτουργία της πόλης και στις ομάδες που αντιτίθενται, χαρακτηρίζοντάς τες ως «σύμπτωμα» που προκαλούν ζημιές σε επιχειρήσεις (αναφέροντας στατιστικά στοιχεία για πιο επιστημονικοφανή επιχειρηματολογία)⁶².

Αντίστοιχα, η εισροή μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών στην πρωτεύουσα καταγράφεται ως απειλή, καθώς *«η αρχικά αιφνίδια κρίση μετατράπηκε σε χρόνια πίεση για τις διάφορες συνοικίες και τα συστήματα της πόλης που παλεύουν ήδη με την ανεργία, τη φτώχεια, τις οικονομικές περικοπές και τις γηρασμένες υποδομές».* Θεωρείται προβληματικό το γεγονός ότι ένα ανθρωπιστικό ζήτημα τίθεται από-πολιτικοποιημένα με όρους διαχείρισης. Και είναι ακόμα εντονότερος ο διαχωρισμός που δημιουργείται ανάμεσα «σ' εμάς» και «στους άλλους», που φέρουν τον κίνδυνο της ακόμα μεγαλύτερης υποβάθμισης της ζωής, σε μια πόλη που ήδη έχει υποφέρει τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης.

Και στις δύο αυτές περιπτώσεις, παρατηρείται η ανάγνωση της πόλης σαν ένα ομογενοποιημένο σύστημα το οποίο απειλείται από κινδύνους εξωτερικούς ως προς αυτό. Αφενός οι αντιδρώντες με τις συγκρούσεις και διαδηλώσεις και αφετέρου οι μετανάστες/ πρόσφυγες, αποτελούν στοιχεία εξωγενή κι επικίνδυνα για την ομαλή λειτουργία της πόλης και την ομαλή συνύπαρξη των κατοίκων, που δε συνάδουν με την ειδυλλιακή εικόνα που στόχο έχει να χτίσει ο Δήμος για την Αθήνα.

Όπως η ίδια η Στρατηγική αναφέρει, οι ιδιότητες της ανθεκτικότητας, αυτές δηλαδή που πρέπει να έχει ένα σύστημα (εν προκειμένω η πόλη) για να θεωρείται ανθεκτικό, είναι ο *αναστοχασμός*, η *ευρηματικότητα*, η *συμμετοχικότητα*, η *ολοκληρώση*, η *ευρωστία*, ο *πλεονασμός* και η *ευελιξία*. Τα χαρακτηριστικά που θεωρητικά προσδίδουν αυτές οι ιδιότητες στα ανθεκτικά συστήματα είναι ότι μπορούν να *«αντιστέκονται, ανταποκρίνονται και προσαρμόζονται καλύτερα σε κρίσεις και πιέσεις».*

Από μια σύντομη αναζήτηση λέξεων που τείνουν να συναντώνται συχνά στο λόγο που υιοθετεί η ανθεκτικότητα (τουλάχιστον όπως έχουν εντοπιστεί στη βιβλιογραφία) στο σύνολο του κειμένου που εκδόθηκε, γίνεται μια καταμέτρηση, προκειμένου να προσδιοριστεί ο χαρακτήρας της πόλης που προωθεί η συγκεκριμένη στρατηγική. Εντοπίζονται κάποιες έννοιες – κλειδιά που θεωρούνται χαρακτηριστικές για τη γλώσσα της ανθεκτικότητας.

⁶² όπως αναφέρεται στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 28 (2017)

Συγκεκριμένα, καταγράφονται 30 χαρακτηριστικές λέξεις (και τα παράγωγά τους) που θεωρούνται αναμενόμενο να εντοπιστούν σε μια τέτοια στρατηγική, ενώ στη συνέχεια ομαδοποιούνται ανά χρώμα, με βάση τη «διάθεση» με την οποία χρησιμοποιούνται. Προκύπτουν έτσι τέσσερις κατηγορίες: οι έννοιες που θεωρούνται θετικές (όπως ανάπτυξη, υποστήριξη, ενίσχυση, ασφάλεια, καινοτομία κλπ), αυτές που κρίνονται μάλλον ουδέτερες, ωστόσο χαρακτηριστικές για τη γλώσσα της ανθεκτικότητας (όπως διακυβέρνηση, ανάγκη, πρόκληση, προσαρμογή/ προσαρμοστικότητα), τις έννοιες που έχουν καθαρά αρνητική χροιά (κρίση/ κρίσιμο, ευάλωτο, κίνδυνοι/ (επι)κινδυνότητα, καταστροφή, απειλή/απειλούνται) και τέλος, καταγράφονται ξεχωριστά οι έννοιες που μαρτυρούν την εμπλοκή των πολιτών και τη μετάθεση ευθύνης, καθώς αποτελούν το σημείο εστίασης της παρούσας έρευνας (όπως συνέργειες/ συνεργασία, συμμετοχή/ συμμετοχικότητα, υπευθυνότητα, κοινωνία των πολιτών, εμπλοκή/ εμπλεκόμενος, αλληλεγγύη).

ΡΙΖΑ ΛΕΞΗΣ	ΣΥΝ.
ανθεκτικ-	488
αναπτ-	413
υποστηρ-	352
συνεργ-	274
βιωσιμ-	257
κρισ-	199
ενισχ-	168
προωθ-	140
βελητ-	135
συμμετ-	94
επικοινων-	90
διακυβερν-	72
υπευθυμ-	66
καινοτομ-	63
αναγκ-	62

ΡΙΖΑ ΛΕΞΗΣ	ΣΥΝ.
ευκαιρ-	56
διαφαν-	54
κοινωνία των πολιτών	53
προκλήσ-	53
προσαρμ-	43
συνεκτ-	42
ασφαλ-	37
εμπλεκ-/οκ-	31
αλληλεγγ-	24
ευάλωτ-	24
οραμα-	21
κινδυν-	17
ενδυμ-	14
καταστρ-	13
απειλ-	13

θετικές
 ουδέτερες
 αρνητικές
 υπεύθυνα υποκείμενα

Από τον παραπάνω πίνακα συνάγονται κάποια συμπεράσματα σχετικά με το ύφος της γλώσσας της στρατηγικής. Είναι προφανές ότι εστιάζει μάλλον στην προβολή ενός θετικού προφίλ για την Αθήνα αφού από την καταμέτρηση των λέξεων είναι σαφής η υπερίσχυση των θετικών εννοιών σε σχέση με τις αρνητικές που παραπέμπουν σε κινδύνους, απειλές κλπ. Αυτό βέβαια ίσως είναι σ' ένα βαθμό αναμενόμενο καθώς πρόκειται για μια στρατηγική που αφιερώνει πολύ μεγαλύτερη έκταση στην περιγραφή

των στόχων (και άρα ενός αισιόδοξου, φωτεινού μέλλοντος) παρά στην ανάγνωση της υφιστάμενης κατάστασης, που γίνεται στοιχειωδώς κι εκεί εντοπίζονται τα προβληματικά σημεία.

Προκύπτει ότι το αφήγημα της ανθεκτικότητας για τα υπεύθυνα υποκείμενα επιβεβαιώνεται και στη Στρατηγική της Αθήνας. Είναι έντονη η προώθηση της εμπλοκής των πολιτών για τη λήψη πρωτοβουλιών και τη συνεργασία τους με τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους φορείς, όπως τον ίδιο το Δήμο Αθηναίων και τον ιδιωτικό φορέα ο οποίος φαίνεται να είναι αναπόσπαστο κομμάτι της στρατηγικής.

Το σύγχρονο διακύβευμα της κοινωνίας των πολιτών

(στη Στρατηγική της Αθήνας)

...ο καπιταλισμός έχει ανάγκη τα κοινά τόσο με τη μορφή των μη εμπορευματοποιημένων κοινών πόρων όσο και με τη μορφή της κοινωνικής συνεργασίας.⁶³

Χ. Τσαβδάρογλου

Έννοια – κλειδί για τη Στρατηγική της Αθήνας αποτελεί η κοινωνία των πολιτών και η ενεργός συμμετοχή ποικίλων κοινωνικών ομάδων τόσο στην προετοιμασία και στη χάραξη της στρατηγικής, όσο και στα σχέδια για τις δράσεις που θ' ακολουθήσουν. Η συμμετοχή, (ή «συμμετοχή», με όποιους όρους αυτή πραγματοποιήθηκε) κατά τη διάρκεια των εργασιών για την έκδοση της Στρατηγικής φαίνεται να θεωρείται κομβικής σημασίας για τη νομιμοποίηση των πολιτικών που επιχειρείται να προωθήσει το συγκεκριμένο πρόγραμμα καθώς γίνεται αναφορά σ' αυτήν σε όλα τα στάδια εκπόνησης.

Η κοινωνία των πολιτών επιδέχεται πολλές ερμηνείες: μεταξύ αυτών ορίζεται ως η «κοινωνία ενάντια στο κράτος»/ η σφαίρα κοινωνικής αυτονομίας και εκδημοκρατισμού/ ως αντιπαράθεση στις δυνάμεις του χάους, της καταπίεσης και του ατομισμού της σύγχρονης εποχής μέσω της δημιουργίας μιας σφαίρας εθελούσιας και επί σκοπού δράσης. Σε κάθε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις, η κοινωνία των πολιτών αποκρυσταλλώνει προσπάθειες κοινωνικής αυτονομίας απέναντι στην εκάστοτε κυρίαρχη εξουσία.⁶⁴ Το βέβαιο είναι ότι θα ήταν λάθος να γενικεύσουμε έναν ορισμό, δεδομένου ότι αυτός διαφέρει από χώρα σε χώρα, από εποχή σε εποχή κλπ. Ωστόσο, είναι ισχυρή η επίδραση οργανισμών όπως το ΔΝΤ ή η Παγκόσμια Τράπεζα όσον αφορά το πώς διαμορφώνονται τέτοιου είδους «ρευστές έννοιες». Παρατηρείται έτσι ότι η συντηρητική και από-πολιτικοποιημένη εκδοχή της κοινωνίας των πολιτών, όπως αυτή διαφαίνεται στο λόγο αυτών των θεσμών αγγίζει τη χρήση της σε παγκόσμια κλίμακα.

Όπως αναφέρει ο Πέττας μιλώντας για τη σχέση εξουσίας και χώρου, παραθέτοντας τα λόγια του Mitchell (1995): *«η συσχέτιση δημοκρατικότητας και δημόσιου χώρου συντηρείται σε ένα φαντασιακό επίπεδο μέσα από έναν κατασκευασμένο και ελεγχόμενο κοινωνικό πλουραλισμό, από αποπροσανατολιστικές εικόνες και την*

⁶³ Τσαβδάρογλου, Χ. (2015). Ο αναδυόμενος κοινός χώρος και οι διαθεματικές πολιτικές περιήφραξης του στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης. Στο συλλογικό, *Urban Conflicts* (σσ. 462-475). Θεσσαλονίκη.

⁶⁴ Edwards, B., & Foley, M. W. (1998). Civil Society and Social Capital Beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*, vol.42, σσ. 124-139

ψευδαίσθηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, η οποία όμως έχει εκ των προτέρων αυστηρά καθορισμένα όρια».⁶⁵ Με μια αναγωγή της συμμετοχής των πολιτών στη χάραξη στρατηγικών από την πλευρά της επίσημης εξουσίας (για την περίπτωσή μας, το Δήμο Αθηναίων), θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε αντίστοιχα ότι το ίδιο επιδιώκεται και μέσω της συμμετοχής στη διακυβέρνηση, όπως προωθείται μέσα από τη Στρατηγική Ανθεκτικότητας για την Αθήνα.

Πως νοείται όμως η κοινωνία των πολιτών που επικαλείται το Πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων?

Στην ενότητα που ακολουθεί διερευνούνται τα χαρακτηριστικά της και οι προδιαγραφές της, καθώς και ο τρόπος που σκιαγραφείται το συμμετοχικό προφίλ των πολιτών. Τίθεται ένα ερώτημα για το ποιοι την απαρτίζουν και τι ρόλο καλούνται να επιτελέσουν για να επιτευχθεί ο σκοπός της ανθεκτικότητας, αλλά και το πώς διαγράφεται ο ρόλος αυτός σε σχέση με τη διακυβέρνηση.

Σε αυτό το σημείο, κρίνεται αρχικά σημαντικό να γίνει ένας συσχετισμός της κοινωνίας των πολιτών με το μη-κερδοσκοπικό τομέα, καθώς αποτελούν έννοιες αλληλένδετες στη σύγχρονη βιβλιογραφία ενώ στη συνέχεια αναλύεται ο τρόπος που παράγεται και διαμορφώνεται το κοινωνικό κεφάλαιο, σε σχέση με τη συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων και τη χάραξη πολιτικών.

Σύνδεση του μη- κερδοσκοπικού τομέα με την κοινωνία των πολιτών

Οι Foley και Edwards αναφέρονται στον όρο «τρίτος τομέας» ως τον τομέα που οριοθετείται εκτός του κράτους και εκτός της αγοράς (nonstate, nonmarket sector)⁶⁶ και ο οποίος συναντάται ποικίλες ως «μη-κερδοσκοπικός τομέας» (*nonprofit sector*), «εθελοντικός τομέας» (*voluntary sector*) ή «ανεξάρτητος τομέας» (*independent sector*). Το εύρος της έννοιας δημιουργεί προβληματισμούς αφού κάτω από την ίδια «ταμπέλα» περιλαμβάνονται πολύ διαφορετικές οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, από εργατικά σωματεία έως και την Εκκλησία.

Επιπλέον, προς ενίσχυση του παραπάνω ορισμού, η κοινωνία των πολιτών περιγράφεται ως η «σφαίρα της κοινοτικής μας ζωής, στην οποία δίνεται από κοινού η απάντηση των πιο σημαντικών ερωτημάτων: ποιος είναι ο σκοπός μας, ποιος είναι ο σωστός τρόπος δράσης και ποιο είναι το κοινό καλό», συμπληρώνοντας «είναι η σφαίρα της κοινωνίας που απασχολείται με την διαμόρφωση του ήθους και των

⁶⁵ Πέττας, Δ. (2018). *Δημόσιος χώρος, πόλη και εξουσία*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων, σελ. 86

⁶⁶ ό. π. Edwards & Foley (1998)

σκοπών» (Elshtain, 1999)⁶⁷ Παρατηρείται, έτσι, μια εμφανής «στροφή» στον τρόπο που νοείται η κοινωνία των πολιτών, καθώς αυτή πλέον συνδέεται άμεσα με τη λειτουργία των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων και άρα επηρεάζεται από τον τρόπο και τους όρους λειτουργίας τους. Κι αυτό διότι, όπως υποστηρίζουν οι συγγραφείς, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις αποτελούν κομβικό παράγοντα, καθώς θεωρείται ότι *ενισχύουν την κοινωνία των πολιτών μέσω του ρόλου που επιτελούν για την παροχή υπηρεσιών, το χτίσιμο και την υποστήριξη του κοινωνικού κεφαλαίου* (Salamon, 1997).⁶⁸

Τις τελευταίες δεκαετίες πολύ συχνά υιοθετούνται πρακτικές και μέθοδοι λειτουργίας της ιδιωτικής αγοράς, τόσο από το δημόσιο τομέα στη χάραξη πολιτικών όσο και από μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, γεγονός που δημιουργεί αμφιβολίες για την εξασφάλιση μιας δημοκρατικής διακυβέρνησης. Αυτό στηρίζεται στο μοντέλο της αγοράς που εφαρμόζεται στη δημόσια διοίκηση, με έμφαση στην επιχειρηματικότητα και την ικανοποίηση του ιδιωτικού συμφέροντος, κάτι που μάλλον είναι ασυμβίβαστο με τη συλλογική δράση υπέρ του δημοσίου συμφέροντος.⁶⁹ Αντίστοιχα, το ίδιο μοντέλο εφαρμόζεται και στη λειτουργία του μη κερδοσκοπικού τομέα, έχοντας σαν αποτέλεσμα την *εμπορευματοποίηση* του, όπως αναφέρει ο Salamon (1997),⁷⁰ με άμεση συνέπεια την αποδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών, όπως αυτή νοείται στην έρευνα των Eikenberry και Kluver, δηλαδή «ο χώρος της άρρηκτης ανθρώπινης συνεύρεσης και το σύνολο των συσχετιζόμενων δικτύων που σχηματίζονται προς όφελος της οικογένειας, κοινού συμφέροντος, ιδεολογίας κλπ»⁷¹

Τα όρια μεταξύ του τρίπτυχου κυβέρνησης, αγοράς και μη-κερδοσκοπικού τομέα γίνονται συχνά δυσδιάκριτα, καθώς έχει καταργηθεί η αυστηρή λογική με βάση την οποία υποτίθεται ότι λειτουργούσε καθένας απ' αυτούς τους τομείς (η ιεραρχική εξουσία του κράτους, ο νόμος του κέρδους και της ζημίας για την αγορά και ο εθελοντισμός για την κοινωνία των πολιτών). Διαφαίνεται η πολυεπίπεδη και διαδραστική αλληλεξάρτηση των τομέων αυτών μεταξύ τους, καθώς υιοθετούνται δομές και πρακτικές που ομοιάζουν μάλλον περισσότερο με τους κανόνες λειτουργίας της ελεύθερης αγοράς.

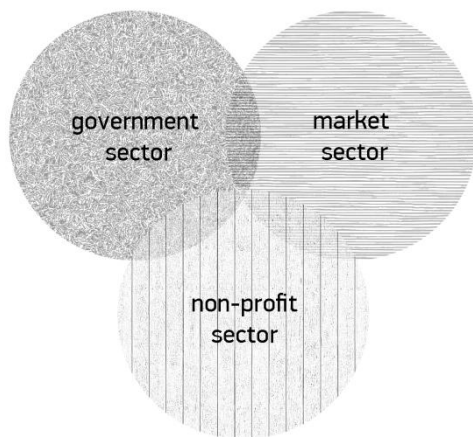
⁶⁷ όπως αναφέρεται στο Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004)

⁶⁸ όπως αναφέρεται στο Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004)

⁶⁹ Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004), σ. 132

⁷⁰ όπως αναφέρεται στο Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004)

⁷¹ παράθεση του ορισμού του Walzer, όπως αναφέρεται στο Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004), ίδια μετάφραση

Διάγραμμα 3: η αλληλοεπικάλυψη των τριών τομέων

«_Η ανταγωνιστική αγορά της «κοινωνίας των πολιτών»

Όπως εξηγούν οι Eikenberry και Kluver στην έρευνά τους, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις λειτουργούν μέσα σ' ένα σύστημα συναποτελούμενο και από άλλους παράγοντες. Είναι λοιπόν αναπόφευκτο να επηρεάζονται από το περιβάλλον τους. Από τη στιγμή που απαιτούνται πόροι ώστε να εξασφαλιστεί η λειτουργία των οργανώσεων αυτών, είναι λογικό να πρέπει ν' αλληλοεπιδράσουν με άλλες οργανώσεις, ή φορείς που ελέγχουν αυτούς τους πόρους (*source-dependency theory*). Υπό αυτό το πρίσμα, πολλές φορές ενθαρρύνεται η χάραξη *προνοητικών στρατηγικών* προκειμένου ν' ανταπεξέλθουν σε περιορισμούς που επιβάλλονται από το περιβάλλον τους, παρά να υιοθετούν παθητική στάση απέναντι σ' αυτές τις εξωγενείς δυνάμεις. Υπάρχει κι άλλη μια θεωρία που αναλύει τη λειτουργία των οργανώσεων αυτών (*institutional theory*), η οποία τις τοποθετεί ως ενσωματωμένες σε κοινότητες, πολιτικά συστήματα, βιομηχανίες κλπ, περιγράφει δηλαδή τους κανόνες και τις προδιαγραφές που οφείλουν ν' ακολουθούν οι οργανώσεις ώστε να λαμβάνουν την απαραίτητη υποστήριξη και νομιμότητα. Και στις δύο αυτές θεωρίες, το συμπέρασμα είναι ότι το εξωτερικό περιβάλλον και οι πιέσεις που ασκούνται σε μια μη-κερδοσκοπική οργάνωση (όπως για παράδειγμα από μια κυβέρνηση ή από χορηγούς) οδηγούν στην υιοθέτηση πρακτικών και αξιών της αγοράς, όπως ο ανταγωνισμός για τη σύναψη συμβάσεων ή η κοινωνική επιχειρηματικότητα.⁷²

⁷² ό. π. Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004)

Η μείωση στη χρηματοδότηση των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων από το κράτος, όπως περιγράφηκε προηγουμένως, ήρθε ως επακόλουθο της *Νέας Δημόσιας Διοίκησης* (New Public Management) που επέφερε δραστικές αλλαγές στη δομή της κρατικής εξωτερικής ανάθεσης⁷³. Από τις αρχές τις δεκαετίας του '80, με την «*απορρύθμιση του κράτους πρόνοιας και μέσα από τη διαδικασία παγκόσμιας ολοκλήρωσης των εθνικών οικονομιών (η πόλη) μετατρέπεται σε ένα σύγχρονο εργαστήριο παραγωγής και αναπαραγωγής ενός ευέλικτου, ατομοκεντρικού, αντιπολιτικού και αντί-κοινωνικού τρόπου ζωής*».⁷⁴ Οι χορηγίες ως επί το πλείστον αντικαταστάθηκαν από συμβόλαια, τα οποία έθεταν ως προαπαιτούμενο τη συμμόρφωση με τις λογικές της αγοράς όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα και την αξιολόγηση της αποδοτικότητας στην παροχή υπηρεσιών.

Ξεκινά κάπως έτσι η εμπλοκή της Παγκόσμιας Τράπεζας με τις διάφορες οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών, οι οποίες φέρονταν ως περισσότερο αξιόπιστες για την παροχή βοήθειας στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και λειτούργησαν ως ενδιάμεσοι σ' αυτή τη διαδικασία.⁷⁵ Φαίνεται πως εισχωρεί η παρουσία των παγκόσμιων θεσμών στις οργανώσεις αυτές, οι οποίες μάλιστα διενεργούν ένα ρόλο «καταλύτη» για τη διεκπεραίωση των πολιτικών ή οικονομικών τους στόχων.

Έχοντας κατά νου το παράδειγμα του αντίστοιχου τομέα στις ΗΠΑ, σημειώνουν το εξής παράδοξο: ενώ κατά τις δεκαετίες 1970-1980 σημειώθηκε δραματική μείωση του προϋπολογισμού για τα προγράμματα κοινωνικής πρόνοιας, με αποτέλεσμα τη μείωση των εσόδων των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων, σε συνδυασμό με τη μείωση των δωρεών από ιδιώτες, ταυτόχρονα δημογραφικές και κοινωνικές μεταβολές οδήγησαν στην αυξανόμενη ζήτηση για κοινωνικές παροχές κι επομένως ο αριθμός των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων αυξήθηκε προκειμένου ν' αντιμετωπίσει αυτές τις ανάγκες. Μάλιστα, ο τομέας αυτός σημείωσε μεγάλη οικονομική μεγέθυνση τις δεκαετίες του 1980 και 1990, παρά τις περικοπές του κρατικού προϋπολογισμού. Η εξήγηση γι' αυτό εντοπίζεται στη «στροφή» του μη κερδοσκοπικού τομέα στην αγορά, δηλαδή την ανάπτυξη δράσεων ικανών ν' αποφέρουν έσοδα, όπως πώληση προϊόντων, καθορισμό αμοιβών για παροχή υπηρεσιών, εκδόσεις συγγραμμάτων,

⁷³ ό. π. *Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004)*

⁷⁴ από το προλογικό σημείωμα του επιμελητή στο *Savage, M., & Warde, A. (2005). Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

⁷⁵ Λινάρδου, Α. (2018). Συμμετοχή σε ματάβαση: Η συμμετοχή των πολιτών στη χάραξη πολιτικής στο Δήμο της Αθήνας. *Διπλωματική εργασία*. Αθήνα: ΕΜΠ., σελ. 59

σύνταξη mailing list κλπ. Αναδύεται έτσι ένα νέο πεδίο αγοράς, άρρηκτα συνδεδεμένο με το μη-κερδοσκοπικό τομέα και την ενεργοποίηση των πολιτών.

Πέρα όμως από την υιοθέτηση της εμπορευματικής λογικής του μη-κερδοσκοπικού τομέα και της αναζήτησης κέρδους, σύμφωνα με τους κανόνες της αγοράς, παρατηρείται και το αντίστροφο παράδειγμα από μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες. Χαρακτηριστικά, η Microsoft, υιοθετώντας τη στρατηγική του «ανοιχτού λογισμικού» κι επιτρέποντας σε προγραμματιστές να έχουν πρόσβαση και να μπορούν να χρησιμοποιήσουν τον κατοχυρωμένο κώδικα της εταιρείας, κατάφερε ν' αυξήσει σε μεγάλο βαθμό τα κέρδη της.⁷⁶

Όπως emphaticά περιγράφεται και στην εκπόνηση της Στρατηγικής ήδη από το στάδιο της προκαταρκτικής μελέτης και «διάγνωσης», στο εργαστήριο προσδιορισμού προτεραιοτήτων συμμετείχαν *«σημαντικοί εταίροι από τον δημοτικό, το δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον μη-κερδοσκοπικό τομέα καθώς και πανεπιστημιακοί αθλή και εκπρόσωποι της Κοινωνίας των Πολιτών»*.⁷⁷ Επιβεβαιώνεται άρα η επιδίωξη της εμπλοκής ποικίλων διαφορετικών «εταίρων», ώστε να δοθεί κύρος στη στρατηγική και να εδραιωθεί η δημοκρατικότητα και η διαφάνεια των διαδικασιών. Ειδικότερα με τη συχνή αναφορά της συμμετοχής πανεπιστημιακών/ ακαδημαϊκών/ εμπειρογνομώνων/ ειδικών, προσδίδεται και η απαραίτητη επιστημονική εγκυρότητα για τα πορίσματα που θα παραχθούν στην πορεία.

Επιβεβαιώνοντας τις παρατηρήσεις που αφορούν το μη-κερδοσκοπικό τομέα στις ΗΠΑ, και στο παράδειγμα που μελετάμε εδώ είναι σαφής η παρουσία του ιδιωτικού τομέα καθ' όλη την εκπόνηση της προετοιμασίας για την έκδοση της Στρατηγικής. Το ίδιο το Πλάνο Αστικής Ανθεκτικότητας, το οποίο *«παρέχει ένα πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να γίνει κατανοητή τόσο η πολυπλοκότητα των λειτουργιών των σύγχρονων πόλεων, όσο και οι άξονες ανάπτυξης που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητά τους»*⁷⁸ έχει προκύψει ως εργαλείο από μια ιδιωτική εταιρεία (Arup), σε συνεργασία μ' ένα ιδιωτικό ίδρυμα (Rockefeller).

⁷⁶ ό. π. Edwards & Foley (1998)

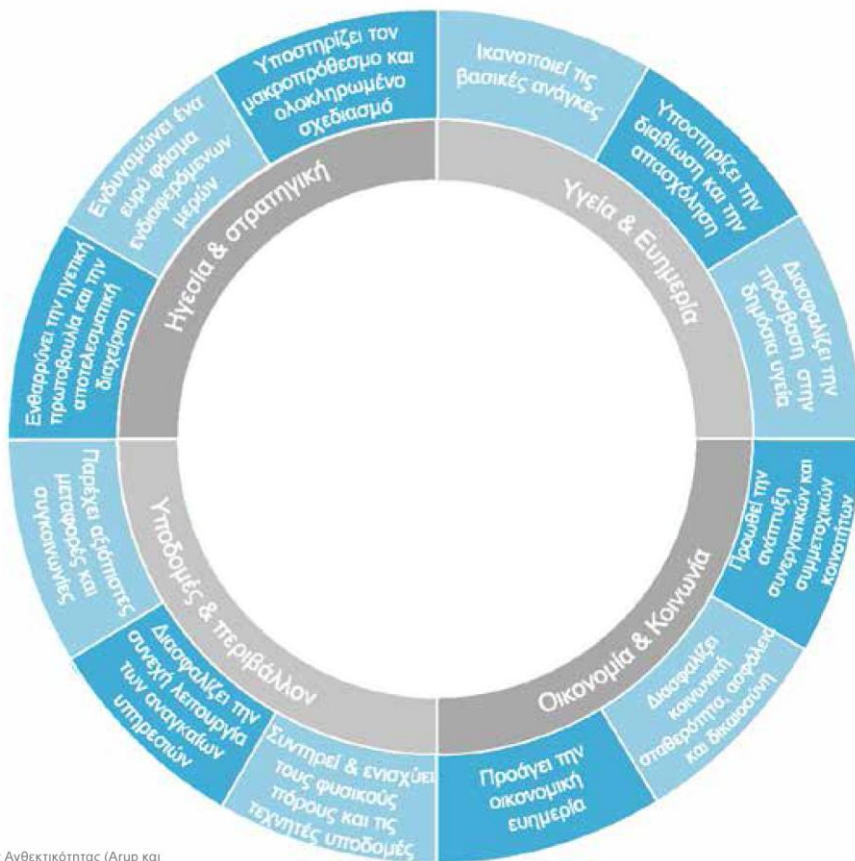
⁷⁷ όπως αναφέρεται στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 34 (2017)

⁷⁸ Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 15 (2017)

Πλαίσιο Αστικής Ανθεκτικότητας

Το Πλαίσιο Αστικής Ανθεκτικότητας (ΠΑΑ) είναι ένα μοναδικό εργαλείο που αναπτύχθηκε από την Agur μέσα από εκτενή έρευνα των λειτουργιών πολλών και διαφορετικών πόλεων με την υποστήριξη του ιδρύματος Rockefeller. Παρέχει ένα

πρίσμα μέσα από το οποίο μπορεί να γίνει κατανοητή τόσο η πολυπλοκότητα των λειτουργιών των σύγχρονων πόλεων, όσο και οι αξόνες ανάπτυξης που συμβάλλουν στην ανθεκτικότητά τους.

Πλαίσιο Αστικής Ανθεκτικότητας (Agur και Ίδρυμα Rockefeller, 2014)

Ιδιότητες Ανθεκτικότητας

Μια ανθεκτική πόλη διαθέτει επίσης επτά ιδιότητες που θα πρέπει να χαρακτηρίζουν τον τρόπο λειτουργίας μιας πόλης αλλά και κάθε συστήματος, υπηρεσίας ή φυσικών ή άλλων πόρων της πόλης. Τα ανθεκτικά συστήματα αντιστέκονται, ανταποκρίνονται και προσαρμόζονται καλύτερα σε κρίσεις και πιέσεις γιατί έχουν τις εξής ιδιότητες:

Είναι αναστοχαστικά χρησιμοποιούν την υφιστάμενη εμπειρία για να τεκμηριώσουν μελλοντικές αποφάσεις	Είναι ευρηματικά αναγνωρίζουν εναλλακτικούς τρόπους εκμετάλλευσης των πόρων	Είναι συμμετοχικά δίνουν προτεραιότητα στην ευρεία διαβούλευση ώστε να δημιουργήσουν αίσθημα κοινής συμμετοχής στις αποφάσεις	Είναι ολοκληρωμένα αποτελούνται από πολλά διαφορετικά συστήματα και θεσμούς	Είναι εύρωστα καλοσχεδιασμένα, με καλή διάρθρωση και διαχείριση	Είναι πλεονασματικά διαθέτουν εφεδρικές δυνατότητες που έχουν δημιουργηθεί αποκλειστικά και μόνον για την αντιμετώπιση διαταραχών	Είναι ευέλικτα είναι πρόθυμα και ικανά να υιοθετούν εναλλακτικές στρατηγικές για να μπορέσουν να ανταποκριθούν στην αλλαγή των συνθηκών.

_Παραγωγή του κοινωνικού κεφαλαίου και συμμετοχή

Από την πρώτη ανάγνωση της Αθήνας, η *απουσία συμμετοχικού σχεδιασμού*⁷⁹ τίθεται ως σημαντικό μειονέκτημα στη διακυβέρνηση, ενώ και η ισχυρή παρουσία του κράτους και της συγκεντρωτικής κεντρικής εξουσίας παρουσιάζεται μάλλον ως εμπόδιο στην αστική ανάπτυξη.

Η αλληλεγγύη:

*«Η οξύτατη κοινωνικοοικονομική κρίση έφερε, ωστόσο, στο φως δυνάμεις αλληλεγγύης και δημιουργικότητας της ελληνικής κοινωνίας. Η κρίση ανέπτυξε τις δυνάμεις και τα αντανakλαστικά της κοινωνίας των πολιτών. Ιδρύματα, φορείς και οργανώσεις όπως και άτυπες ομάδες πολιτών παρέχουν υπηρεσίες που συνεισφέρουν στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής της πόλης».*⁸⁰ Με την αναφορά στην κρίση ως ευκαιρία και το «σφτερισμό από-τα-κάτω πρακτικών επιβίωσης και πρωτοβουλιών αλληλεγγύης»⁸¹ γίνεται μια ομαδοποίηση των διαφόρων δράσεων που προέκυψαν ως προσπάθειες απάντησης ζωτικών αναγκών των κατοίκων της πόλης, ειδικότερα από το ξέσπασμα της κρίσης κι έπειτα. Με αυτόν τον τρόπο εντάσσονται κάτω από την ίδια «ομπρέλα» πρωτοβουλίες του ίδιου του Δήμου, δράση διαφόρων ΜΚΟ (χρηματοδοτούμενων ως επί το πλείστον από κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως δομές στέγασης και υποδοχής προσφύγων), συλλογικές δράσεις των κατοίκων όπως τα κοινωνικά ιατρεία ή οι συνελεύσεις γειτονιάς, αλληλά και πρακτικές συλλογικοτήτων με πολιτικό πρόσημο, όπως καταλήψεις στέγης, συλλογικές κουζίνες κλπ. Προφανώς όμως σε καμία περίπτωση δε θα μπορούσαν αυτές οι πρακτικές να μετρήσουν αθροιστικά, καθώς διαφέρουν σημαντικά ως προς τη στόχευση και τις επιδιώξεις τους.

Η συνδιαμόρφωση:

Η «*συνδιαμόρφωση*» της Στρατηγικής προβάλλεται καθ' όλη την έκταση του κειμένου ως αναγκαία συνθήκη για την «*υλοποίηση μιας ολιστικής, στιβαρής και ρεαλιστικής στρατηγικής*», ουσιαστικά για την επιτυχία του προγράμματος. Πέρα όμως από τις μεγαλόσχημες αυτές δηλώσεις, είναι αμφίβολη η συμμετοχή που επετεύχθη στην πραγματικότητα για τη χάραξη της στρατηγικής, τόσο στο προκαταρκτικό στάδιο, όσο και μετέπειτα. Το Πλαίσιο Αστικής Ανθεκτικότητας αποτελεί εργαλείο του

⁷⁹ Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 27 (2017)

⁸⁰ όπως αναφέρεται στη Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 26 (2017)

⁸¹ όπως αναφέρεται και στο: Χαλαστάνης, Δ. (2017, Οκτώβριος). Ανθεκτική Αθήνα: Η πόλη της επιβίωσης. *Διπλωματική Εργασία*. Αθήνα: ΕΜΠ.

προγράμματος το οποίο εφαρμόζεται σε όλες τις πόλεις που λαμβάνουν μέρος. Προφανώς μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι αυτή η λογική του ready-made εργαλείου που ορίζει εκ των προτέρων τις παραμέτρους του σχεδιασμού που θα ληφθούν υπόψη, παραχωρεί ελάχιστα περιθώρια ουσιαστικής παρέμβασης εκ μέρους των πολιτών ενώ παράλληλα προωθεί πολύ συγκεκριμένες αντιλήψεις σχετικά με την ανθεκτικότητα, το πώς αυτή ορίζεται και τι είδους πολιτικές πρέπει ν' ακολουθήσουν οι πόλεις που εντάσσονται στο δίκτυο των 100 Ανθεκτικών Πόλεων. Το Ίδρυμα Rockefeller και οι ιδιωτικές εταιρείες με τις οποίες συνεργάζεται στα πλαίσια του προγράμματος είναι αυτοί που ορίζουν τις βασικές κατευθύνσεις των χωρικών –και όχι μόνο- στρατηγικών, ενώ η συμμετοχή των «από κάτω» είναι περισσότερο συμβολική και όχι καίρια. Ουσιαστικά, όπως αναφέρεται στη στρατηγική: «η Συντονιστική Επιτροπή Ανθεκτικότητας διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο. Η Επιτροπή συνίσταται σε μια διεπιστημονική ομάδα υψηλού επιπέδου αντιπροσώπων από διάφορους κυβερνητικούς, ακαδημαϊκούς και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς που καλύπτουν ένα φάσμα ειδικοτήτων. [...] Βασικός τους στόχος είναι να παράσχουν διεπιστημονική συμβολή και καθοδήγηση σχετικά με το περιεχόμενο της Στρατηγικής Ανθεκτικότητας της Αθήνας καθώς αυτή αναπτύσσεται, την ενσωμάτωσή της στις δημοτικές διαδικασίες, όπως και για την υλοποίηση και την χρηματοδότηση της».⁸² Όπως φαίνεται, η συντονιστική επιτροπή είναι αυτή που δίνει τις επιμέρους κατευθύνσεις για τη συγκεκριμένη έρευνα στην εκάστοτε πόλη που μελετάται, έχοντας τον πρώτο και τελευταίο λόγο. Τίθενται άρα εδώ σαφείς προβληματισμοί για το βαθμό συνδιαμόρφωσης εκ μέρους των υπόλοιπων συμμετεχόντων (εμπειρογνώμονες, εκπρόσωποι της τοπικής, περιφερειακής και κεντρικής κυβέρνησης, εκπρόσωποι των συνοικιών της πόλης, της κοινωνίας των πολιτών και των τοπικών ομάδων)⁸³ αλλά και το βαθμό που ο καθένας από αυτούς μπορεί να επηρεάσει τις αποφάσεις που θα ληφθούν και τη γνώμη που θα υπερισχύσει σε περίπτωση συγκρουόμενων συμφερόντων.

Οι συμμετέχοντες:

Καθ' όλη τη διάρκεια των εργασιών (που διήρκεσαν από το 2014 έως και την τελική έκδοση της στρατηγικής τον Ιούνιο του 2017) φαίνεται ότι δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη συνεργειών μεταξύ φορέων, πανεπιστημιακών, εμπειρογνομώνων και οργανώσεων των πολιτών. Τονίζεται ο «διάλογος» σε όλες τις φάσεις που ακολούθησε η διαδικασία μεταξύ «σημαντικών εταίρων από τον δημοτικό, τον

⁸² Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 33 (2017)

⁸³ Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 32 (2017)

δημόσιο, τον ιδιωτικό και τον μη- κερδοσκοπικό τομέα καθώς και πανεπιστημιακοί αλλά και εκπρόσωποι της Κοινωνίας των Πολιτών».

οι συμμετέχοντες (από το ερωτηματολόγιο «τι κάνει την Αθήνα ανθεκτική»)

Οι οργανώσεις και οι φορείς που αναφέρονται ότι συμμετείχαν στα εργαστήρια φαίνεται ότι έχουν ένα συγκεκριμένο θεσμικό υπόβαθρο (π.χ. υπάλληλοι του Δήμου Αθηναίων, πανεπιστημιακοί φορείς, εταιρείες κλπ).⁸⁴ Ακόμα και οι ομάδες περιθωριοποιημένων κατοίκων που αναφέρονται, όπως άστεγοι και μετανάστες, οι φωνές των οποίων δεν είναι εύκολο ν' ακουστούν, είναι ΜΚΟ (όπως το περιοδικό δρόμου «Σχεδία» και το Δίκτυο Melissa), υπόκεινται δηλαδή σε έναν οργανωμένο φορέα. Δε θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι δεν είναι θετική αυτή η κίνηση, παρόλα αυτά αφήνει έξω από τη συζήτηση ένα πολύ μεγάλο μέρος του πληθυσμού, το οποίο δεν εντάσσεται σε κάποιον αντίστοιχο θεσμοθετημένο φορέα και συνεπακόλουθα η φωνή του «δεν ακούγεται» τόσο εύκολα από τις δημοτικές αρχές. Τίθεται εδώ ένα ερώτημα για το εύρος της συμπερίληψης και της συνδιαμόρφωσης, δεδομένου ότι η απεύθυνση γίνεται μόνο στα «ορατά» αυτά τμήματα των κατοίκων.

Πλατφόρμες συνεργασίας:

Στα πλαίσια της δημιουργίας δικτύων μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, προωθείται η δημιουργία μιας πλατφόρμας «στην οποία θα συμμετέχουν όλες οι ΜΚΟ και οι οργανώσεις της Κοινωνίας των Πολιτών που ασχολούνται με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών υγείας.»⁸⁵ Συγκεκριμένα, δημιουργείται το

⁸⁴ <https://resilientathens.wordpress.com/2016/07/18/ti-kanei-tin-athina-anthehtiki/>

⁸⁵ Στρατηγική Ανθεκτικότητας, σελ. 71

πληροφορικό σύστημα «Εξυπηρετώ» το οποίο συγκεντρώνει περισσότερους από 160 τέτοιους οργανισμούς, όπως αναφέρεται στη Στρατηγική. Σημειώνεται εδώ ότι σε αυτό πρόσβαση έχουν οι δημοτικοί υπάλληλοι, και όχι οι ίδιοι οι δημότες, και μάλλον αποτελεί ένα εργαλείο του δήμου για την καλύτερη διαχείριση των υφιστάμενων οργανώσεων που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες. Σίγουρα πάντως δεν πρόκειται για μια περίπτωση ευρείας συνεργασίας και συμμετοχής.

Όπως αναφέρεται στη Στρατηγική: *«Η πλατφόρμα αυτή μπορεί να επεκταθεί περαιτέρω ώστε να συμπεριλάβει και άλλες υπηρεσίες που παρέχει η πόλη, όπως φορείς πρόθυμους να υποστηρίξουν τις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες του δήμου, ερευνητές και άλλους εταίρους που ασχολούνται με τους πράσινους πόρους της πόλης.»* Από αυτό εξάγεται το συμπέρασμα ότι στόχος είναι η ενδυνάμωση των πολιτικών του ίδιου του Δήμου με τη συμμετοχή εταίρων που είναι πρόθυμοι να ενισχύσουν τα προαποφασισμένα πλάνα. Μάλλον πρόκειται για μια ασύμμετρη σχέση, αφού τον πρώτο και τελευταίο λόγο στη χάραξη πολιτικής έχει πάντα ο Δήμος συμπεριλαμβάνοντας στα σχέδιά του μόνο τις προτάσεις και δράσεις με τις οποίες συμφωνεί.

Ειδική αναφορά γίνεται μεταξύ άλλων στο πρόγραμμα του δήμου «ΣυνΑθηνά». Πρόκειται για μια βραβευμένη πλατφόρμα - πρότυπο που φιλοδοξεί να συγκεντρώσει όλες τις οργανώσεις που δραστηριοποιούνται στο δήμο, από δημοτικές υπηρεσίες, ΜΚΟ αλλά και άτυπες ομάδες πολιτών. Πέραν όμως του *κοινού τόπου* (δηλαδή της διαδικτυακής πλατφόρμας), δε δίνονται περαιτέρω κίνητρα για να προωθηθεί η συμμετοχή με κάποιον πιο ενεργό ρόλο. Συν τοις άλλοις, το βάρος της ευθύνης πέφτει πάλι στους ώμους των *ενεργών πολιτών* οι οποίοι έχουν τη δυνατότητα να δρουν για να *«συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της ζωής των Αθηναίων»*, χωρίς να εξαρτώνται από την παροχή υπηρεσιών εκ μέρους του Δήμου (*συν Αθηνά και χείρα κίνει*).

Το μοίρασμα πληροφορίας και «καλών πρακτικών» που διατρέχει όλη τη Στρατηγική, όπως και η συνεχής παρακολούθηση κι αξιολόγηση των δράσεων, αποτελούν τεχνικές που χαρακτηρίζουν γενικά παγκόσμιους οργανισμούς (όπως αναφέρει ο Daouk στο παράδειγμά του για το Department of International Development – DFID της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου)⁸⁶ Πρόκειται για μια διαδεδомένη πρακτική που χρησιμοποιείται προκειμένου να επιτευχθεί ο μέγιστος βαθμός συγκατάθεσης στις πολιτικές που επιδιώκεται να εφαρμοστούν κάθε φορά, και άρα αναμενόμενο να εντοπίζεται και σ' ένα κείμενο που έχει προκύψει στα πλαίσια των 100 Ανθεκτικών Πόλεων.

⁸⁶Daouk, F. (2014). Resilience as Governmentality: The DFID's discourse of resilience as a new field of power. Lund University, Department of Political Science

[4]

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

«Σε γενικές γραμμές, ωστόσο, το κίνημα ανθεκτικότητας είναι μια παγκόσμια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν δύο από τα πιο μακροχρόνια και πιο ζωτικά ερωτήματα που αντιμετωπίζουν οι θεωρητικοί, οι υπεύθυνοι σχεδιασμού και οι ηγέτες. Δηλαδή, ποιος είναι ο σκοπός της κοινωνίας και ποια είναι η ευθύνη της κοινωνίας απέναντι στους πολίτες της.»⁸⁷

Το ερώτημα που τίθεται εν τέλει είναι: η ανθεκτικότητα έχει ή όχι τη δυναμική ν' αποτελέσει μια εναλλακτική διαδρομή για τη διαχείριση των κρίσεων και να διαγράψει έναν περισσότερο βιώσιμο, ασφαλή και δίκαιο κόσμο? Όπως σκιαγραφείται στην παρούσα εργασία, διερευνώντας το ιδεολογικο-πολιτικό πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται, πιθανότατα όχι, αφού κατά βάση αγνοεί θέματα εξουσίας και δικαιοσύνης.

Η αοριστία του όρου αφήνει πολλά ενδεχόμενα χρήσης του και θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι αποτελεί ένα εργαλείο η χρήση του οποίου εξαρτάται από τα δρώντα υποκείμενα και το περιεχόμενο που του αποδίδεται. Ωστόσο, λαμβάνοντας κανείς υπόψη τη γενεαλογία του όρου, το πρωταρχικό σημείο αναφοράς της συζήτησης σε θεωρητικό και ερευνητικό επίπεδο είναι το άρθρο του Holling (1973)⁸⁸. Η McGreavy υποστηρίζει ότι ειδικά στον επιστημονικό τομέα, το πλαίσιο που ορίζει μια μελέτη πάνω στην οποία μετέπειτα κατασκευάζεται η διαλεκτική γύρω από ένα ζήτημα, καθορίζει και το πεδίο και το εύρος της μετέπειτα συζήτησης γύρω από αυτό, στη σφαίρα των ιδεών. Αναπόφευκτα δηλαδή, ο όρος της ανθεκτικότητας δεν μπορεί να ειδωθεί ως ουδέτερος, αφού ενέχει εξ αρχής μια συγκεκριμένη θεώρηση. Αυτό συνδέεται και με τη χρήση του στο δημόσιο διάλογο όταν εκφέρεται από ισχυρούς παγκόσμιους θεσμούς (όπως η Παγκόσμια Τράπεζα, ο ΟΗΕ, κυβερνήσεις υπερδυνάμεων όπως οι ΗΠΑ κοκ...) αφού χτίζεται ένα συμπαγές αφήγημα για τις κρίσεις και τη διαχείρισή τους. Κομβικό σημείο αποτελεί ακριβώς αυτό: η εστίαση γίνεται στη *διαχείριση*, και όχι στις *αιτίες* που δημιουργούν τις κρίσεις. Αποτέλεσμα είναι να μην αμφισβητείται ποτέ το υφιστάμενο σύστημα που ευθύνεται γι' αυτές.

Η ανθεκτικότητα είναι συνυφασμένη με την ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού. Στην ουσία ο ρόλος της (ανθεκτικότητας) είναι να τον εισάγει και ενσωματώσει σε όλα τα επίπεδα, από τα ίδια τα κράτη, τους θεσμούς, τις συμπεριφορές και τα άτομα.⁸⁹ Με τη

⁸⁷ Slater, T. (2014, Ιανουάριος 28). <https://www.opendemocracy.net>. Ανάκτηση από The resilience of neoliberal urbanism.

⁸⁸ McGreavy, B. (2015). Resilience as Discourse. *Environmental Communication*.

⁸⁹ Όπως αναφέρει ο Felli, R. (2016) σε σχέση με τον όρο του *roll-out neoliberalism*, όπως αναλύεται στο: Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. *Antipode*, σσ. 380-404.

μεταβίβαση της ευθύνης σε τοπικό και ατομικό επίπεδο, επιτυγχάνεται η έμμεση επίδραση εξωτερικών παραγόντων (όπως οι παγκόσμιοι οργανισμοί που προαναφέρονται) επεκτείνοντας τη σφαίρα επιρροής τους και σε άλλες χώρες (συνήθως τις λιγότερο αναπτυγμένες). Αντίστοιχα το ίδιο μπορεί να υποθεθεί και για το πρόγραμμα των 100 Ανθεκτικών Πόλεων και τις πόλεις που συμμετέχουν σε αυτό. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η εμπλοκή του Ιδρύματος Rockefeller στη χάραξη στρατηγικών σε πόλεις σε όλο τον κόσμο. Σε μια έκθεση που εκδόθηκε το Σεπτέμβριο του 2019 από την AECOM (αμερικανική πολυεθνική εταιρεία μηχανικών) γίνεται μια αποτίμηση των πιο επιτυχημένων πρακτικών όσον αφορά την εμπλοκή των πολιτών σε δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσια του προγράμματος των 100 Ανθεκτικών Πόλεων. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Ένα από τα θεμέλια του σχεδιασμού της αστικής ανθεκτικότητας είναι η εμπλοκή του κοινού στη λήψη πολιτικών αποφάσεων. Η οικοδόμηση και η θεσμοθέτηση της ανθεκτικότητας απαιτεί την ευαισθητοποίηση του κοινού και τη συμμετοχή χωρίς αποκλεισμούς και η ουσιαστική συμμετοχή απαιτεί την ακρόαση ατόμων από όλα τα κοινωνικά στρώματα και εκτείνεται πέρα από τη στείρα ενημέρωση του κοινού σχετικά με τις αποφάσεις που λαμβάνονται. Ένα κρίσιμο κομμάτι της ανάπτυξης μιας επιτυχημένης στρατηγικής ανθεκτικότητας είναι η συμμετοχή ανθρώπων από όλες τις γειτονίες, τις κοινότητες, τους θεσμούς, τις επιχειρήσεις και ιδιαίτερα τις ομάδες που είναι οι πιο ευάλωτες και οι οποίες ιστορικά δεν εκπροσωπούνται επαρκώς.»⁹⁰ Εντέχνως τίθεται το ζήτημα της από – τα- κάτω συμμετοχής, όπως όμως φάνηκε κι από τη Στρατηγική της Αθήνας, οι πρακτικές που προτείνονται δεν είναι ικανές να διασφαλίσουν τη συμμετοχή αυτή, αφήνοντας γι' άλλη μια φορά στο περιθώριο τις ευάλωτες, αφανείς ομάδες πληθυσμού.

Η διάρθρωση της Στρατηγικής της Αθήνας μαρτυρά μια προσπάθεια «εξ-ευρωπαϊσμού» κι εκσυγχρονισμού της τοπικής αυτοδιοίκησης μέσω των προγραμμάτων που προωθούνται, στοχεύοντας σε μεγάλο βαθμό στην κοινωνική συνοχή και τη συνεργασία. Αναλύοντας όμως τους στόχους και τα μέτρα που περιγράφονται στο εν λόγω κείμενο (της Στρατηγικής της Αθήνας), μάλλον οι συνέργειες και οι πλατφόρμες λειτουργούν επικουρικά στις ήδη διαμορφωμένες πολιτικές στοχεύσεις της δημοτικής αρχής, παρά προσφέρουν μια ριζοσπαστική προσέγγιση ουσιαστικής συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση.

⁹⁰ AECOM. (2019). The power of inclusive public engagement in urban resilience. 100 Resilient Cities. (ίδια μτφρ)

Συνοψίζοντας, αν και πρόκειται για ένα μάλλον αισιόδοξο στο λόγο του κείμενο, οι πολιτικές και οι δράσεις που προωθούνται δε φαίνεται να έχουν τη δυνατότητα να χαράξουν μια διαφορετική κατεύθυνση στη διακυβέρνηση και τη ζωή των κατοίκων από αυτήν που γνωρίζουμε μέχρι τώρα. Σε απόλυτη σύμπληυση με το αφήγημα της ανθεκτικότητας διεθνώς, έτσι και στην Αθήνα δε φαίνεται να δίνεται βαρύτητα στις αιτίες της κρίσης και των *προκλήσεων* που αντιμετωπίζει η πόλη. Αντιθέτως παρατηρείται μια απο-πολιτικοποιημένη ανάγνωση και των προβληματικών σημείων που εντοπίζονται, αλλά και του ρόλου της συμμετοχής, έτσι όπως αυτή σκιαγραφείται, μέσα σε πολύ περιορισμένα πλαίσια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

AECOM. (2019). The power of inclusive public engagement in urban resilience. 100 Resilient Cities.

Alexander, D. E. (2013). Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. *Natural Hazards and Earth System Sciences* .

Bishop, P., & Davis, G. (2002, Μάρτιος). Mapping Public Participation in Policy Choices. *Australian Journal of Public Administration* , σσ. 14-29.

Daouk, F. (2014). Resilience as Governmentality: The DFID's discourse of resilience as a new field of power. Lund University, Department of Political Science.

Davoudi, S. (2012, Ιούνιος). Resilience : A Bridging Concept or a Dead End? *Planning Theory and Practice* , σσ. 299-333.

DeAngelis, M. (2005, Ιανουάριος). The political economy of global neoliberal governance. *www.researchgate.net* .

Edwards, B., & Foley, M. W. (1998). Civil Society and Social Capital Beyond Putnam. *American Behavioral Scientist*, vol.42 , σσ. 124-139.

Edwards, B., & Foley, M. W. (2001). Civil Society and Social Capital: A Primer. Στο B. Edwards, M. W. Foley, & M. Diani, *Beyond Toqueville, Civil Society and the Social Capital Debate in Comparative Perspective* (σσ. 1-14). University Press of New England.

Eikenberry, A., & Kluver, J. D. (2004, Μάρτιος/Απρίλιος). The Marketization of the Nonprofit Sector: Civil Society at Risk? *Public Administration Review*, vol. 64 , σσ. 132-140.

Felli, R. (2016). The World Bank's Neoliberal Language of Resilience. Στο *Risking Capitalism: Research in Political Economy*, vol. 31 (σσ. 267 - 295). Emerald Group Publishing Limited.

Foucault, M. (2012). *Η γέννηση της βιοπολιτικής: Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1978-1979)*. Αθήνα: Πλέθρον.

Joseph, J. M. (2016, 04). *Governing Through Failure and Denial: The New Resilience Agenda*. Ανάκτηση 01 2019, από [researchgate.net: https://www.researchgate.net/publication/301241178_Governing_Through_Failure_and_Denial_The_New_Resilience_Agenda](https://www.researchgate.net/publication/301241178_Governing_Through_Failure_and_Denial_The_New_Resilience_Agenda)

Joseph, J. M. (2013, Μάρτιος). Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses* , σσ. 38-52.

Laine, J. (2014, Σεπτέμβριος). Debating Civil Society: Contested Conceptualizations and Development Trajectories. *International Journal of Not-for-Profit Law* , σσ. 59-77.

Lazzarato, M. (2002). From biopower to biopolitics. *Pli: The Warwick Journal of Philosophy* , σσ. 112-125.

LoSchiavo, L. (2014, Νοέμβριος). Governance, Civil Society, Governmentality. The 'Foucauldian Moment' in the Globalization Debate: Theoretical Perspectives. *International Journal of Humanities and Social Science* , σσ. 181-197.

Mavelli, L. (2017). Governing the resilience of neoliberalism through biopolitics. *European Journal of International Relations*, vol. 23 , σσ. 489-512.

McGreavy, B. (2015). Resilience as Discourse. *Environmental Communication* .

Naomi Klein: *The Climate Crisis Demands Radical Change. Paper Straws Are a Distraction, Not Solution*. (2019, Σεπτέμβριος 17). Ανάκτηση από www.democracynow.org.

Neocleous, M. (2013, Μάρτιος - Απρίλιος). Resisting Resilience. *Radical Philosophy* 178 .

OECD. (2013). What does "resilience" mean for donors? www.oecd.org/dac.

Peck, J., & Tickell, A. (2002). Neoliberalizing Space. *Antipode* , σσ. 380-404.

Reid, J. (2012, Απρίλιος). The disastrous and politically debased subject of resilience. *Development Dialogue* , σσ. 67-80.

Savage, M., & Warde, A. (2005). *Αστική Κοινωνιολογία, Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Slater, T. (2014, Ιανουάριος 28). <https://www.opendemocracy.net>. Ανάκτηση από The resilience of neoliberal urbanism.

Swanstrom, T. (2008, Απρίλιος). Regional Resilience: A Critical Examination of the Ecological Framework. *IURD Working Paper Series (UC Berkeley)* .

Swyngedouw, E. (2011). The Non-political Politics of Climate Change. *ACME: An International Journal for Critical Geographies* , σσ. 1-8.

System, U. N. (2013). *Plan of Action on Diasaster Risk Reduction for Resilience*. Chief Executives Board for Coordination.

United Nations. (2013). *Plan of Action on Disaster Risk Reduction for Resilience*. Chief Executives Board for Coordination.

Walker, J., & Cooper, M. (2011, Απρίλιος). Genealogies of Resilience: From Systems Ecology to the Political Economy of Crisis Adaptation. *Security Dialogue* .

Welsh, M. (2014, 03). Resilience and responsibility: governing uncertainty in a complex world. *The Geographical Journal*, vol. 180 , σσ. 15-26.

World Bank. (2013). *Building Resilience: Integrating Climate and Disaster Risk into Development*. Washington DC: Lessons from World Bank Group Experience.

Δήμος Αθηναίων. (2016, Ιούνιος). Αθήνα Αναδυόμενη Μητρόπολη: Προκαταρκτική Αξιολόγηση Ανθεκτικότητας. Αθήνα: 100 Resilient Cities, Rockefeller Foundation.

Δήμος Αθηναίων. (2017, Ιούνιος). Επαναπροσδιορίζοντας την πόλη: Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας για το 2030. Αθήνα: 100 Resilient Cities, Rockefeller Foundation.

Λινάρδου, Α. (2018). Συμμετοχή σε μετάβαση: Η συμμετοχή των πολιτών στη χάραξη πολιτικής στο Δήμο της Αθήνας. *Διπλωματική εργασία* . Αθήνα: ΕΜΠ.

Πέττας, Δ. (2018). *Δημόσιος χώρος, πόλη και εξουσία*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.

Σύνοδος των Υπουργών Χωροταξίας του Συμβουλίου της Ευρώπης (CEMAT) . (2007). *Γλωσσάριο Χωροταξίας*. Στρασβούργο: Εκδόσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης.

Τσαβδάρογλου, Χ. (2015). Ο αναδυόμενος κοινός χώρος και οι διαθεματικές πολιτικές περιφραξής του στην Ελλάδα την εποχή της κρίσης. Στο συλλογικό, *Urban Conflicts* (σσ. 462-475). Θεσσαλονίκη.

Χαλαστιάνης, Δ. (2017, Οκτώβριος). Ανθεκτική Αθήνα: Η πόλη της επιβίωσης. *Διπλωματική Εργασία*. Αθήνα: ΕΜΠ.

Χατζηστεφάνου, Ά. (2019, 08 24). Να εισβάλλουμε στη Βραζιλία για να σώσουμε τον Αμαζόνιο;. *Η Εφημερίδα των Συντακτών*.

www.rockefellerfoundation.org

www.ypeka.gr

<https://resilientathens.wordpress.com/2016/07/18/ti-kanei-tin-athina-anthektiki/>

**τα επεξηγηματικά διαγράμματα έχουν προκύψει από ίδια επεξεργασία ενώ οι εικόνες προέρχονται από τη Στρατηγική Ανθεκτικότητας της Αθήνας και το site του Ιδρύματος Rockefeller.*